

bulletin 2

ab ÚNOR 2010

akademický

*Mrazivé kouzlo
v Ondřejově.
Ložskému
Mezinárodnímu
roku astronomie
je věnována
příloha tohoto čísla
Akademického
bulletinu.*

FOTO: PETR KRÁLIK, AKADEMICKÝ BULLETIN

VĚDA JAKO OPIUM

Vánoční ozdoba, hlavice šroubu, tkáň k rozboru, žhavá hmota...? Omyl – květ obyčejného vlčího máku s bliznou a pestíky na titulu knížky Skrytá poselství vědy symbolizuje tajemství, které nese daleko širší rozměr: věc zcela obyčejnou, a přesto tajemnou, skrytou i otevřenou, člověkem hojně využívanou, a přitom zneužitelnou – není snad taková i věda?

Jeden z dávných mecenášů vědců a umělců – Vojtěch Lanna – by měl určitě radost ze setkání spoluautorů, spoluvůrců, spolupracovníků a příznivců úspěšného souboru rozhovorů redaktorky Sylvie Daničkové, které vyšly knižně pod názvem *Skrytá poselství vědy*. Osobnosti české badatelské komunity se právě v pražské Lannově vile sešly odpoledne 4. února, aby v neformální přátelské atmosféře potvrdily, jak důležité je odkrývat poselství vědy co nejširší veřejnosti.

HaM

VŠECHNA FOTA: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

Více na <http://abicko.avcr.cz>

STO DVACET LET OD VZNIKU ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

„Jeho císařské a královské Apoštolské Veličenství ráčil Nejvyšším rozhodnutím daným 23. ledna 1890 zřízení české Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze nejmilostivěji schváliti a předložené osnově stanov Akademie této (...) Nejvyšší schválení nejmilostivěji uděliti,“ oznamuje se nám v úvodu sto dvacet let

starého tisku prvních stanov instituce, která později vstoupila do našich dějin pod názvem *Česká akademie věd a umění*. Po rozdělení pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity na českou a německou v roce 1882 to bylo v krátké době již podruhé, kdy rakousko-uherská státní moc se vši obřadností, které byla schopna, vyhlášovala veřejně svůj závazek podporovat české národní snahy nejen na poli umění, ale i v oblasti vědeckého poznání. Několikaleté houževnaté úsilí stavitele Josefa Hlávky (záhy zvoleného prvním předsedou této akademie) a jeho podporovatelů z českého zemského sněmu tak přineslo své plody.

Česká akademie věd a umění nebyla ovšem ani zdaleka první institucí, v níž se v českých dějinách zhmotnila myšlenka „akademie“ jakožto „*tovaryšstva učených lidí k vydokonalení nauk a umění všelikých*“, abychom tu nechali zaznít jadrnou obrozeneckou definicí Josefa Jungmanna. Ponecháme-li stranou různá volnější sdružení, jaká v českém a moravském intelektuálním životě vznikala už od sklonku středověku (připomeňme alespoň olomouckou *Societas Maierhofiana* z přelomu 15. a 16. století), musíme jmenovat tři instituce, které ji v historickém vývoji předcházely: olomouckou *Societas incognitorum*, na níž si císařovna Marie Terezie v letech 1746–1751 experimentálně ověřovala, zda už je její říše připravena otevřít okna do osvícenské Evropy, pražskou *Královskou českou společností nauk* z konce 18. století, která i po roce 1918 sdružovala české i německé u nás žijící vědce, a nakonec i vídeňskou *Císařskou akademii věd*, kterou v roce 1847 císařský dvůr zakládal jako vědeckou instituci pro všechny země a národy habsburského soustátí (žel pro ni příliš pozdě, aby se k ní její čeští členové v čele s Františkem Palackým neobraceli zády).

Myšlenka Akademie věd byla prostě v českém prostředí důvěrně zakořeněna již před komunistickým převratem v roce 1948 a má nepochybné místo i v naší současnosti.

ANTONÍN KOSTLÁN

Obálka

Věda jako opium	2
Nové knihy	
Inventura hodnot	3
Nesnadná cesta za svobodu	4

Obsah, úvodník

Sto dvacet let od vzniku české Akademie věd a umění	1
---	---

Téma měsíce

Křížovatky české vědy	2
-----------------------	---

Věda a výzkum

Pražská konference o studené válce a roli středovýchodní Evropy v ní	6
Scénáře vývoje v krizovém a postkrizovém období	9
Paměť, kolem níž chodíme a o níž občas nevíme	12
Rentgenový pohled do vesmíru	14
Pocit Zdeňku Ceplechovi	15
Drobné tvary na povrchu pískovcových skal	16

Představujeme projekty

Projekt DECOVALEX 2011	19
Program Ostrava: vliv znečištěného ovzduší na zdravotní stav populace	20

12. zasedání Akademické rady AV ČR

249. zasedání Rady pro výzkum, vývoj a inovace	23
--	----

Z Bruselu

Španělské předsednictví v Radě Evropské unie – věda pro obnovu a ekonomický růst	24
--	----

Portréty z Archivu

Václav Hrubý	26
--------------	----

Recenze

Pavel Klener a Pavel Klener jr.: Nová protinádorová léčiva a léčebné strategie v onkologii	27
--	----

Resumé

Babuškova cena	28
----------------	----

Příloha

Mezinárodní rok astronomie 2009	I–XII
---------------------------------	-------

AKADEMICKÝ BULLETIN

Vydává: Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., 110 00 Praha 1, Národní 3
ISSN 1210-9525, registrační číslo MK ČR E 8392

Šéfredaktorka: Mgr. Marina Hužvárová (HaM), tel.: 221 403 531, fax: 221 403 356,
e-mail: huzvarova@ssc.cas.cz

Redakce: Ing. Gabriela Adámková (srd), tel.: 221 403 247, e-mail: adamkova@ssc.cas.cz,
Mgr. Luděk Svoboda (lsd), tel.: 221 403 375, e-mail: svobodaludek@ssc.cas.cz,
fotografie Mgr. Stanislava Kyselová (skys), tel.: 221 403 332, e-mail: kyselova@ssc.cas.cz;
tajemnice redakce Bc. Markéta Pavlíková, tel.: 221 403 513, e-mail: pavlikova@ssc.cas.cz
Překlad resumé: Luděk Svoboda, John Novotný; jazyková korektura: Irena Vítková,
tel.: 221 403 289, e-mail: vitkova@ssc.cas.cz

Redakční rada: předseda – PhDr. Jiří Beneš; členové – RNDr. Antonín Fejfar, CSc., Ing. Pavol Ichnát, PhDr. Antonín Kostlán, CSc., PhDr. Veronika Kratochvílová, prof. RNDr. Ing. Michal V. Marek, DrSc., doc. RNDr. Karel Oliva, Ph.D., Ing. Karel Pacner, doc. RNDr. Eva Zažimalová, CSc.

Grafická úprava: Zuzana Grubnerová

Tisk: Serifa, s. r. o., Jinonická 80, 158 00 Praha 5, e-mail: serifa@volny.cz

Příspěvky přijímáme e-mailem na adresu abicko@ssc.cas.cz.

Redakce si vyhrazuje právo příspěvky krátit. Za odborný obsah příspěvku ručí autor.

Adresa redakce: Praha 1, Národní 3, 4. patro – Viola; <http://abicko.avcr.cz>.
AB 2/2010 vychází 16. února 2010.

KŘÍŽOVATKY ČESKÉ VĚDY

FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

Téma vědy, jejího řízení a financování se v posledních měsících stalo součástí veřejné diskuse. O Akademii věd se mluví převážně v souvislosti s jejím financováním, ale jen málo se mluví o tom, co vlastně je Akademie věd, co a proč se zkoumá na jejích pracovištích, jaké jsou jejich vědecké výsledky či jak má být orientována jejich výzkumná činnost v budoucnosti. S přijetím funkce předsedy Akademie věd jsem na sebe vzal zodpovědnost nejen za instituci, ale především za její roli v této společnosti, za zajištění podmínek pro vysoce kvalifikovanou práci vědeckých pracovníků, kterou každá moderní společnost potřebuje. Většina z nich se při svém vzdělání a schopnostech nepochybně dokáže dobře uživit i jinak. Jejich vědeckou práci však nikdo nenahradí a brzy by nám všem chyběla.

AKADEMIE VĚD – VĚC VEŘEJNÁ

Akademie věd navazuje na Hlávkovu Českou akademii věd a umění z konce 19. století. Od dob mecenáše české vědy Josefa Hlávky ovšem prošla zásadními proměnami a v současnosti ji tvoří systém pracovišť rozčleněný do tří vědních oblastí – věd o živé přírodě, neživé přírodě a věd humanitních a sociálních. Podobné výzkumné instituce neuniverzitního typu existují v řadě vyspělých zemí celého světa, např. v Německu, Francii, Itálii, Španělsku a dalších. I ve Spojených státech existují tzv. národní výzkumné laboratoře, v nichž působí velký počet vědeckých týmů a jsou zcela nezávislé na univerzitách. Jsou samozřejmě země, kde jsou věda a výzkum rozvíjeny převážně na univerzitách, jako je Velká Británie, Švédsko či Dánsko, ale osvěd-

čená zásada říká, že to, co funguje dobře a efektivně, je třeba rozvíjet a nikoli ničit.

Jako dlouholetý pracovník Akademie věd se zkušenostmi z řady badatelských i vysokoškolských institucí u nás i v zahraničí velmi oceňuji demokratickou strukturu Akademie věd, která je u nás opravdu výjimečná. Kandidáta na předsedu Akademie věd, její Akademickou i Vědeckou radu volí vysoce kvalifikovaní delegáti Akademického sněmu zcela nezávisle na momentální politické situaci. Akademie věd má díky tomuto demokratickému principu jasnou legitimitu, politickou nezávislost a s nimi spojenou nezpochybnitelnou odpovědnost za správu veřejných výzkumných institucí, což je třeba zdůraznit zejména ve srovnání s nutně politickým profilem jiných státních institucí, např. ministerstev.

Osobně mám pocit, že právě to se některým politikům nelíbí – rádi by dostali Akademii věd pod svoji kuratelou a kontrolu. V této souvislosti je proto zcela na místě připomenout si statut všech pracovišť Akademie věd – statut veřejných výzkumných institucí, jejichž činnost je podporována z veřejných zdrojů, určena veřejnosti, kontrolována veřejností a veřejnosti zcela otevřena.

BYROKRATÉ VERSUS VĚDCI

Samozřejmě vím, že „nikdo není dokonalý“ a že Akademii věd tak jako jiné instituce je třeba trvale rozvíjet. Když jsem před deseti měsíci nastupoval do funkce předsedy Akademie věd, netušil jsem, že namísto připravovaného řešení zejména koncepčních otázek, které by vedlo k dalšímu zvyšování kvality vědecké činnosti jednotlivých ústavů, budu muset naprostou většinu svého času věnovat zápasu za zachování pouhé existence Akademie věd. Bezprecedentní útok na samu podstatu Akademie věd jsem nečekal ani já, ani moji kolegové. Na základě proklamací činěných v průběhu přípravy reformy jsme se, snad naivně, domnívali, že základním cílem reformy systému výzkumu vývoje a inovací (VaVal) bude podpora skutečně kvalitního a mezinárodně uznávaného výzkumu a současně ucpání „černých děr“, kterými tečou veřejné prostředky do tzv. aplikovaného výzkumu bez smysluplných výsledků.

Dnes už je zřejmé, že chybný výklad a deformovaná realizace reformy trvale prosazovaná současnou Radou pro výzkum, vývoj a inovace (RVVI) zcela ignorovaly role a výkonnostní parametry jednotlivých aktérů systému VaVal. Nekompetentní „reformátoři“ české vědy nebyli ochotni respektovat její skutečné pilíře především proto, že k věci přistupovali bez nezbytných faktických znalostí provozu výzkumných organizací a s cílem naplňovat ideologická klišé, v nichž je vědecká činnost absurdně líčena jako soutěž jednotlivců a týmů o finanční zdroje v jakémsi institucionálním vakuu, tj. bez nutného zajištění stabilních výzkumných infrastruktur. Situaci dále komplikovaly i obvyklé požadavky politiků na „rychlá řešení“, korelující s cykly volebních období a často znemožňující skutečně koncepční řešení problémů, jak to ostatně známe i z jiných oblastí (viz např. patovou situaci u důchodové reformy).

KRIZE – KLADIVO NA VĚDU?

V souvislosti s pokusem o reformu systému VaVal je třeba připomenout i dopady finanční a ekonomické krize, které se odrazily ve vcelku pochopitelném

rozhodnutí vlády z května 2009, jímž byly do té doby rostoucí výdaje na VaVal v letech 2010–2012 „zmrazeny“ na úrovni roku 2009. Bohužel, tento argument někteří představitelé RVVI začali používat ke zdůvodnění navrhovaného drastického snížení rozpočtu Akademie věd na pouhou polovinu v průběhu tří let. Zde chci zdůraznit, že na již dříve ohlašovanou stagnaci rozpočtu jsme byli připraveni a systematicky jsme hledali a vytvářeli rezervy, abychom se s ní vyrovnali při co nejmenším narušení vědecké činnosti. Musím proto velmi důrazně odmítnout nepravdivá tvrzení o tom, že Akademie věd krizi ignoruje a nehodlá se ve svých požadavcích uskromnit. Nepožadovali jsme ani korunu navíc. Akademie věd je však jedinou institucí, jejíž rozpočet v rámci výdajů na VaVal v letošním roce výrazně poklesl, a to zhruba o půl miliardy korun (tj. přibližně o deset procent ve srovnání s rokem minulým).

Výzkumná instituce je velmi složitý organismus a její činnost (včetně přípravy a zrání vědeckých pracovníků) probíhá v dlouhých časových cyklech. Není proto možné z roku na rok radikálně snížit financování základního provozu výzkumných ústavů a předpokládat, že instituce bude efektivně fungovat i nadále. Bez této základní (tzv. institucionální) podpory v přiměřené výši (její podíl v celkovém rozpočtu Akademie věd se postupně snižoval a ustálil asi na 55 %) ústavy brzy ztratí konkurenceschopnost v dosud úspěšném soutěžení o zahraniční i tuzemské granty a projekty (dalších 20 %) i ve schopnosti uvádět do praxe a komercializovat výsledky své práce (dalších 20 %). Prostředky ze strukturálních fondů přitom řešení problému deficitu v institucionální podpoře bohužel nemohou přinést. Z jejich povahy na ně může dosáhnout jen několik pracovišť Akademie věd a jsou primárně určeny k budování nových infrastruktur „na zelené louce“, nikoli k zajištění provozu infrastruktury stávající.

Financování základního provozu výzkumných organizací nemůže být postaveno na mechanickém rozdělování peněz trojčlenkou podle počtů bodů přidělených výsledkům výzkumu. Nikde na světě se podobná metodika z pochopitelných důvodů nepoužívá. Proto tak vehementně protestujeme proti tzv. „rozdělování podle hodnocení“, ve skutečnosti proti extrémně zjednodušené metodice založené na pouhém počtu výsledků dosažených v uplynulém období bez posouzení jejich kvality a významu, bez kvalifikovaného posouzení efektivity, kapacit, možností a nezbytných potřeb (velmi závislých na vědním oboru) dané výzkumné organizace. Tímto způsobem lze snad financovat rutinní výrobní čin-

nost, nikoli však špičkové výkony oscilující na hraně poznání a dosahující mnohdy až samého limitu lidských schopností. Podprůměrné a průměrné poznatky k intelektuálnímu ani hospodářskému rozvoji naší země nepřispějí, současná absurdní metodika však přímo motivuje k jejich nadprodukcii.

To, že nynější finanční propad Akademie věd nakonec není výrazně vyšší, je nespornou zásluhou současné vlády v čele s premiérem Janem Fischerelem. Stále však platí vládní Radou nesmyslně nastavená pravidla o financování výzkumu a vývoje, takže i přes určité náznaky celkové stabilizace zůstávají hlavní problémy pro další roky neřešené. Pevně doufám, že nově konstituovaná RVVI přistoupí k nápravě současné situace v oblasti financování výzkumu a vývoje, bez níž není skutečná a úspěšná reforma systému VaVal možná.

NA CESTĚ K MONTOVNÁM?

Dovolím si tvrdit, že Akademie věd je nejvýkonnější institucí v oblasti výzkumu a vývoje v tomto státě. Velmi významné postavení Akademie věd a její konkurenceschopnost ve srovnání se zahraničím potvrzuje i nejnovější mezinárodní hodnocení vědeckých institucí, tzv. „SCImago Institutions Ranking: 2009 World Report“. V něm se Akademie věd umístila na 99. místě mezi více než 2000 hodnocenými institucemi celého světa, tj. výrazně nejvýše z institucí VaVal v ČR.

Efektivitu Akademie věd dokazují i nedávné údaje Českého statistického úřadu, podle nichž pracuje v Akademii věd pouze 15 % všech výzkumných pracovníků v ČR, kteří ovšem produkují takřka 40 % veškerých mezinárodně certifikovaných výsledků ve výzkumu a vývoji. Vědecké výkony Akademie věd co do množství i kvality stále rostou, aniž by se zvětšoval počet jejích stálých zaměstnanců. To vše při průměrných platech, které jsou v Akademii věd výrazně nižší než platy na předních českých univerzitách. Nechápu proto neustálou „starost“ některých členů RVVI, zda se Akademie věd tomuto státu vůbec „vyplácí“ a zda by vlastně nebylo dobré ji zrušit, případně část jejích pracovišť přičlenit k univerzitám, a to na základě zcela mylného předpokladu, že institucemi špičkového výzkumu v ČR by měly být pouze vysoké školy. Myslím, že výše uvedená čísla a fakta uvádějí tuto věc na pravou míru.

V souvislosti s právě diskutovanou reformou vysokého školství musím rovněž zdůraznit, že neznám v tomto státě jinou instituci, která by prošla tak důkladnou transformací. Akademie věd se od počátku

devadesátých let podrobila již šesti komplexním hodnocením s využitím mezinárodních expertních panelů. Na jejich základě bylo postupně 22 pracovišť Akademie věd bez náhrady zrušeno a 23 pracovišť při různé míře redukce sloučeno do 10 pracovišť. Akademie věd má po této restrukturalizaci a dalších provedených organizačních změnách vyvážený poměr badatelských a nebadatelských kapacit a celkovou strukturu výzkumu přiměřenou potřebám a možnostem naší země. Ptám se, u které jiné složky systému VaVal jsme byli svěd-

FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULETIN

ky podobného hodnocení a transformace takového rozsahu? Byly to právě tyto proměny, které umožnily dosáhnout Akademii věd současného postavení, pokud jde o vysokou efektivitu využití veřejných prostředků.

Ačkoli v předchozím půlroce nepanovala na pracovištích Akademie věd atmosféra příznivá tvůrčí vědecké práci, podařilo se dosáhnout řady významných vědeckých výsledků, a to napříč jednotlivými vědními oblastmi. Zmíním jen několik vybraných příkladů s aplikačním potenciálem v oblasti medicíny:

technologie na úpravu vlastností nikltitanových vláken s tvarovou pamětí pro lékařské implantáty; vývoj sloučeniny, která působí proti množení viru HIV; polymerní systém pro genové terapie nádorových onemocnění; objev bílkoviny, která otevírá možnost prevence klíšťové encefalitidy a lymfské boreliózy. Ostatně, naše veřejnost se o výsledcích a úspěších vědců Akademie věd průběžně dovídá z médií.

Uvedené příklady, ale i řada dalších výsledků jasně ukazují, že na dnešních a zítřejších objevech

základního a aplikovaného výzkumu závisí kvalita života občanů našeho státu v příštích letech a desetiletích. Další kroky ve sféře řízení a financování VaVal rozhodnou, zda budeme technologicky a kulturně vyspělou společností s vysokými standardy kvality života, nebo budeme závislí na dovozu vědeckých výsledků ze zahraničí, což de facto znamená příklon ke strategii „banánové republiky“ na poli vědy a k realitě montoven a nekvalifikované práce v průmyslu i ostatních odvětvích národního hospodářství.

VĚDA – INVESTIČNÍ ŠANCE 21. STOLETÍ

Předpokladem efektivního využívání veřejných prostředků ve vědě a výzkumu musí být ovšem jasně definovaná politika strategických potřeb rozvoje ČR napříč vědními obory (nejde tedy pouze jen o energetiku) a tak, aby byl zachován vyvážený poměr mezi nutností udržovat dostatečně širokou základnu vědních oborů a potřebou posilovat prioritní směry výzkumu, pro něž jsou v ČR historicky i aktuálně ty nejhodnější předpoklady.

V tomto smyslu jsem hovořil i na prosincovém Akademickém sněmu, kde jsem představil vizi dalšího vývoje Akademie věd a jejich pracovišť. Akademie věd bude do budoucna utvářet svůj profil jako instituce špičkového základního výzkumu, ovšem s důrazem na jeho strategickou orientaci podle společensko-ekonomických priorit a aktuálních trendů světové vědy. Naplňování této vize bude ještě v letošním roce spojeno s dalším náročným hodnocením pracovišť Akademie věd, které ukáže jejich kvality a potenciál, a bude podkladem pro ještě diferencovanější podporu finanční i strategickou.

Právě za současné finanční a hospodářské krize totiž platí, že nejlepší investicí do budoucnosti jsou investice do výzkumu jako předpokladu rozvoje nových procesů, služeb, technologií a průmyslových inovací. Řada států si tyto souvislosti uvědomuje a přes napjatost veřejných rozpočtů své investice do výzkumu a vývoje dále zvyšuje (možné je uvést např. Švédsko, Německo, USA, Čínu...) Výsledkem investic do vědy a vzdělanosti je přitom i posilování národní identity a kultury, což platí dvojnásob v současném globalizujícím se světě. Věda je nejen stimulačním faktorem rozvoje společnosti, ale i neodmyslitelnou složkou naší národní kultury a vzdělanosti, navíc naprosto nezastupitelnou tam, kde jde přímo o náš jazyk, naše dějiny, naši kulturní identitu a umění. Česká republika a její politická reprezentace tedy stojí v jistém smyslu na křižovatce. Za sebe jsem přesvědčen, že podpora špičkového výzkumu na pracovištích Akademie věd a další rozvoj těchto pracovišť jako integrální součásti systému VaVal znamená investice, které přinesou konkurenční výhody nejenom naší generaci, ale i generaci našich dětí, ať již v přiznaném či nepřiznaném soupeření na poli ekonomickém a kulturním v Evropě i za jejími hranicemi. ■

*JIŘÍ DRAHOŠ,
předseda Akademie věd České republiky*

PRAŽSKÁ KONFERENCE O STUDENÉ VÁLCE A ROLI STŘEDOVÝCHODNÍ EVROPY V NÍ

Mezi četnými konferencemi, jejichž mezinárodní status zajišťuje především spolupráce s kolegy ze Slovenska, se občas i v České republice podaří zorganizovat akci, která by už svým obsazením měla přilákat pozornost snad všech zájemců o daný obor.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., ve spolupráci s Úřadem vlády ČR (a za pomoci studentů z Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd UK) uspořádaly takovou konferenci právě 20 let po zhroucení komunistických režimů.

Bilančního setkání špiček světové historiografie soudobých dějin nad zpřístupňovanými dokumenty a měnícími se interpretacemi *DROPPING, MAINTAINING AND BREAKING THE IRON CURTAIN: The Cold War and East-Central Europe twenty years later* (Železná opona – její spouštění, stržení a stržení: Studená válka a středovýchodní Evropa dvacet let poté) se zúčastnily tři desítky historiků z USA a 11 zemí z obou částí dříve rozdělené Evropy.

Konferenci zahájil 19. listopadu 2009 ve Strakově akademii ministr pro lidská práva Michael Kocáb osobním zamyšlením nad tím, jaké jsou pozůstatky železné opony a také limity dosažené svobody 20 let po jejím stržení. Proti proudu času byla úvodní panelová diskuse věnována prvním měsícům a rokům, jež následovaly, a to především se zřetelem na rozšíření NATO a EU. Podle volby jejího moderátora, mezinárodně zřejmě nejproslulejšího českého historika soudobých dějin Vojtěcha Mastného (National Security Archive, Washington – dále NSA) se jí zúčastnili Anne Deighton (Oxford University), Georges-Henri Soutou (Sorbonne), Mary Sarotte (University of Southern California), Petr Luňák (bruselská centrála NATO) a László Borhi (Historický ústav Maďarské akademie věd). Akademické analýzy byly přitom konfrontovány se vzpomínkami Jiřího Dienstbiera a Alexandra Vondry – dvou pamětníků, kteří měli klíčový vliv na formování československé zahraniční politiky let 1990–1992. Teprve postupně si uvědomujeme, jak zásadní procesy se na počátku 90. let minulého století udály na mezinárodní scéně a jak nesamozřejmý byl jejich výsledek v podobě stabilizace regionu pozdější integrací nových členů do západních struktur: obě strany byly zpočátku na takový vývoj totálně nepřipravené, ve svých koncepcích tápaly, a navíc všemu zprvu dominovala problematika německého sjednocení. Jacques Delors předsedal nejvýznamnějšímu období v dějinách Evropských společenství (V. Mastný), zatímco na bezpečnostním poli se záhy ukázalo, že NATO nemá alternativu, když jako jediné dokázalo vyřešit situaci v Jugoslávii (P. Luňák, L. Borhi). Pouze „mini-

malistický“ cíl přitom zvítězil nad úvahami o nutnosti (znovu) vyhovět především ruským představám a co nejvíce Rusko zapojit do nějakých nově vytvořených struktur. Je pozoruhodné, jak silnou podporu měla tato priorita v 90. letech v akademických kruzích na Západě, od ní se též odvíjí silící revizionistický proud, jenž fakticky hodnotí výsledek 90. let v podobě „pouhého“ rozšíření NATO jako neúspěch.

Na tento aktuální chronologický přesah navázalo v následujících dvou dnech v Lichtenštejnském paláci celkem šest tematických panelů (jež už nebyly tlumočeny do češtiny). První se věnoval otázce, zda se soupeření o osud středovýchodní Evropy stalo primární příčinou studené války. Michael Hopkins (University of Liverpool) analyzoval proměnu americké politiky od vstřícnosti vůči SSSR za každou cenu v podání F. D. Roosevelta směrem k Trumanovu postupnému odmítání, aby vzájemné vztahy byly jednosměrnou cestou amerických ústupků Sovětům. Následující tři příspěvky se věnovaly odlišným cestám zemí se společnou habsburskou minulostí do studené války: László Borhi přesvědčivě argumentoval proti vžitě představě o Maďarsku coby „výkladní skříni“ sovětské dobré vůle, když podle něj šlo o velmi tradiční imperiální dobytí. Sám jsem ve svém příspěvku poukázal, že Československo naopak začalo být – do značné míry zásluhou svých exilových představitelů – už před koncem války považováno za baštu sovětského vlivu ve střední Evropě. Specifický rakouský vývoj od porážky ke státní smlouvě z roku 1955 nastínil Rolf Steininger (Universität Innsbruck).

Po prvním panelu pozdravil účastníky konference český premiér Jan Fischer a sedmi akademikům udělil *Pamětní medaili Karla Kramáře* za jejich významný přínos k poznání moderních českých, resp. československých dějin na mezinárodní scéně. Ocenění byli Vojtěch Mastný, Thomas Blanton (NSA), Alex Pravda (Oxford University), Mark Kramer (Harvard University), Vilém Prečan (Československé dokumentační centrum), William Taubman (Amherst College). Za předčasně zesnulou Saki Dockrill (King's College),

jež chtěla na konferenci přednést příspěvek s názvem *The lingering controversy over the 'End' of the Cold War*, převzal ocenění její manžel Michael Dockrill.

V panelu o strategickém plánování a jaderných zbraních poukázal Timothy Naftali (ředitel Nixonovy knihovny ve Washingtonu) na to, jak významnou roli sehrávala ve studené válce prestiž, když kupříkladu sovětské generály v 50.–60. letech podporovali projekt „otevřeného nebe“, ale Chruščov se postavil proti, aby Západ nepoznal sovětskou slabost ve strategických zbraních. Naopak Západu pomohly podle Davida Hollowaye (Stanford University) jaderné zbraně vyrovnat sovětskou konvenční převahu, ovšem za cenu zvýšeného nebezpečí jaderné války; mezinárodní systém po skončení studené války je přeci jen bezpečnější. Plány Varšavské smlouvy na ofenzivní válku proti Západu, které na účinek jaderných zbraní paradoxně nebraly přílišný zřetel, zhodnotil Petr Luňák.

Po dlouhá desetiletí narážely snahy rozbít studenoválečný status quo na protisměrné úsilí stabilizovat existující systém. Sem spadá i známá Stalinova nota z března 1952, která podle Petera Ruggenthalera (Ludwig Boltzmann-Institut ve Štýrském Hradci) nebyla míněna upřímně a neměla za cíl překonat ani rozdělení Německa, natož rozdělení Evropy. Csaba Békés (budapeštský Institut dějin maďarské revoluce 1956) v této souvislosti navrhl rozdělení studenoválečných krizí na ty skutečné (berlínská, karibská atd.) a na „pseudokrize“, jež byly podle něj vnitřní záležitostí pevně zformovaných bloků (1953, 1956 včetně krize suezské, 1968). Mark Kramer však jeho koncept v diskusi zpochybnil na příkladu událostí v NDR v roce 1953, jež měly silný explozivní potenciál i pro

vztahy Východ-Západ. Každopádně Dariusz Stola (varšavské Collegium Civitas) demonstroval na mnoha příkladech, jak „stabilita“ dosažená v období *détente* posílila vliv státních struktur na každodenní život ve východním bloku. Ani rok 1968 podle Oldřicha Tůmy (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR) neotřásl mezinárodním systémem, nicméně podobně jako roky 1953 a 1956 jej lze označit za jeden z vnitropolitických či „vnitroblokových“ civilizačních milníků. I v jeho výsledku pak Vilém Prečan našel jeden z hlavních kořenů strnulosti československé společnosti patrně ještě po značnou část Gorbačovovy éry.

Zvláště skvělou úroveň měl panel věnovaný Německu – jeho rozdělení, přehrazení zdi napříč metropolí a opětovnému sjednocení – a rovněž paralelám s východní Evropou. Těm věnovala pozornost zejména Anne Deighton, která odhalila postupně slábnoucí schopnost Britů ovlivnit tamní situaci, jež se poté v letech 1989–1991 projevila i v německé otázce. Na pohled z Paříže (s důrazem na závěr studené války) se soustředil Georges-Henri Soutou; mj. na Mitterandovy představy o pouze konfederovaném Německu a novém evropském bezpečnostním systému – bez Američanů. Úroveň našeho poznání o symbolu studené války – berlínské zdi – všestranně zhodnotila Hope Harrison (George Washington University). Výstavba zdi byla každopádně východiskem z nouze, jakmile se ukázalo, že se Chruščovovi nepodaří vytlačit Američany z Berlína. Oliver Bange (Mannheim University) upozornil na relativní pokles významu německého problému z hlediska celoevropské bezpečnosti v 70. a 80. letech, avšak od podzimu 1989 byla německá otázka opět v centru veškerého dění. Bernd Schäfer (Woodrow

Premiérovo blahopřání Williamu Taubmanovi sledují (zleva) Michael Dockrill, Thomas Blanton, Vilém Prečan a Alex Pravda.

László Borhi, sledován Rolfem Steiningerem, hovoří o poválečné sovětzaci Maďarska.

Wilson Center ve Washingtonu) se věnoval implozi východoněmeckého komunistického režimu. Katalyzátorem se stal exodus východních Němců přes ambasádu v Praze; východoněmecké vedení dokonce československým soudruhům navrhlo, aby velvyslanectví obehnali další zdí!

Vrchol prezentace skutečně nejnovějších výsledků archivního výzkumu přinesl panel s tématem konce studené války. Thomas Blanton v brilantním vystoupení – prakticky nedostižném svou formou a podáním – analyzoval americkou politiku vůči Sovětskému svazu. Poukázal na zásadní paradox: Ronald Reagan navzdory své reputaci tvrdého studenoválečníka od svého nástupu opakovaně vyzýval v rychlém sledu se střídající sovětské vůdce ke spolupráci na úplném jaderném odzbrojení – avšak bez odezvy. Naopak nová administrativa George Bushe v prvních měsících roku 1989 vystupovala vůči Michailu Gorbačovovi z pozice „jestřábů“. Právě muži, který přinejmenším umožnil pronikavé změny v sovětském bloku, byly věnovány následující tři příspěvky. Podle Alexe Pravdy nepřikládal Gorbačov po dlouhou dobu situaci ve východní Evropě dostatečnou pozornost: v těchto zemích sice měla probíhat perestrojka, avšak Gorbačov tam nijak významně nepodpořil reformisty. William Taubman jej představil jako člověka s vizí, který věřil v postupnou demokratizaci sovětské společnosti, ale byl vystaven enormním tlakům ze všech stran (a také silnému vlivu své manželky), což ho začasť vedlo k iracionálnímu jednání. Podle Svetlany Savranské (NSA) byly sice východoevropské země klenotem sovětského impéria (L. Borhi), ale pro Gorbačova se postupně proměnily v břemeno v době, kdy se sovětská ekonomika propadala a na domácí politické scéně byl vystaven silící kritice – zejména Jelcinovu tlaku zprava.

Z jednání závěrečného panelu: zleva Odd Arne Westad, James Hershberg, Mark Kramer

FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

Velký důraz kladl Gorbačov na projekt *Společného evropského domu*: bezpečnostní struktura na kontinentě se v něm měla přetvořit, avšak při pokračující existenci NATO a Varšavské smlouvy. Politologický pohled na počátky období tranzice se specifickým důrazem na Slovensko nabídla na závěr Soňa Szomolányi (Univerzita Komenského). Dlouhá diskuse protáhla panel téměř na tři hodiny bez přestávky.

V závěrečné části zazněly nadčasové reflexe studené války a komunismu. Silvio Pons (římská univerzita „Tor Vergata“) nastínil proces postupné delegitimizace komunismu. Podle Marka Kramera považoval Stalin svůj režim za zranitelný už v roce 1946 a v letech 1953 a 1956 komunismus v NDR a Maďarsku fakticky zkolaboval. Sovětské vztahy s východní Evropou zůstaly po celou dobu ústředním tématem studené války. Metodologii její historiografie se věnoval Richard Ned Lebow (Dartmouth College), jenž zdůraznil účelnost retrospektivního přístupu a roli psychologie, zatímco James Hershberg (George Washington University) vylíčil na příkladu dvou mezinárodních konferencí na sklonku 80. let peripetie dramatického obratu v interpretaci studené války ze strany sovětských historiků.

Odd Arne Westad (London School of Economics and Political Science) v závěrečném slovu vyzdvihl vysokou úroveň přednesených příspěvků i konference jako takové. Zároveň poukázal mj. na potřebu zkoumat příběh regionu v globálním kontextu. Dodejme, že právě tady se otevírá prostor pro další bádání, což platí i o rozličných aspektech československé úlohy ve studené válce. Zapojit by se do něj měli především mladí badatelé chtiví poznání – a to s náležitým institucionálním zabezpečením. Právě oni svou účastí (kontrastující s nepřítomností tolika rutinérů z řad věhlasných českých kapacit) demonstrovali svůj zájem o přijímání nových poznatků a interpretací od elitní sestavy světových historiků, která se v Praze sešla zcela ojedinele a kterou Vilém Prečan v jednom z poskytnutých televizních rozhovorů výstižně nazval *crème de la crème*. Dodejme, že konference se uskutečnila zásluhou finančního příspěví Marka Jelínka, Úřadu vlády ČR, Heinrich Böll Stiftung a Konrad Adenauer Stiftung.

VÍT SMETANA,

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

FOTO: ARCHIV AUTOPA

SCÉNÁŘE VÝVOJE V KRIZOVÉM A POSTKRIZOVÉM OBDOBÍ

V polovině listopadu se v hlavní budově Akademie věd ČR v Praze uskutečnil již devátý ročník transdisciplinární konference Filosofie a sociální vědy.

Její třídní program (11.–13. 11. 2009) byl tentokrát zaměřený na aktuální problematiku krize a potenciálního budoucího postkrizového vývoje.

Na konferenci zaznělo přes tři desítky příspěvků, převážně od sociálních a politických filosofů a politologických a sociologických teoretiků.

FOTO: ARCHIV CGS FLÚ AV ČR

*(Zleva)
Daniel Kroupa
z Filozofické
fakulty Univerzity
J. E. Purkyně,
Vlastimil Hála
z Centra
globálních studií
AV ČR a UK,
Martin Šimsa
z Filozofické
fakulty Univerzity
J. E. Purkyně,
Martin Profant
z Filozofického
ústavu AV ČR*

Konferenci organizovalo Centrum globálních studií, jež je společným pracovištěm Filozofického ústavu Akademie věd ČR a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Svě příspěvky přednesli také uznávaní kolegové z dalších akademických či univerzitních pracovišť z celé České republiky a ze Slovenska. Slovo dostali též čínský, australský a německý kolega. Je třeba čtenáře upozornit, že toto sympozium s účastí převážně českých odborníků je komplementární k plně mezinárodní konferenci, která se za účasti přibližně osmdesáti odborníků z celého světa koná každoročně po dobu pěti dnů v květnu a jejímž pořadatelem je rovněž Centrum globálních studií.

V úvodu vystoupil ředitel Filozofického ústavu AV ČR, v. v. i., dr. Pavel Baran a ředitel Centra globálních studií dr. Marek Hrubec, který pohovořil o záměrech a cílech konference. Na něj s příspěvkem *Kultura globál-*

ního občanství a globální média navázal dr. Martin Profant z Filozofického ústavu, jenž zdůraznil, že koncept krize v dějinách moderního myšlení vystupuje v dvojí podobě. Jednak v podobě okamžiku rozhodnutí, zásadního obratu či soudu, který umožňuje smíření, jednak v podobě očekávatelného a regulérního momentu určitého procesu (dramatického děje, ekonomického cyklu, lékařského jednání s nemocným apod.). Jakožto soud uzavírá určitý sled událostí, interpretace krize je zároveň hodnocením motivů tohoto sledu a výhledem k projekci postkrizových očekávání. Autor si pokládal otázky, jestli současný pokles světové ekonomiky nabízí takovou výsadní perspektivu, která je líčena v různých médiích, a zda je plnohodnotná krize v tomto smyslu ještě vůbec možná. To otevírá otázky spjaté s jinými obsahy krize, jež jsou pro občany patrně významnější.

FOTO: ARCHIV CGS FLÚ AV ČR

Johann P. Arnason z Goethe-Universität ve Frankfurtu nad Mohanem a Ralf Becker z výzkumného mezinárodního projektu Our future economy: Money and sustainability

V dalších příspěvcích se účastníci zaměřili na rozbor krize z hlediska civilizačních analýz. Profesor Johann Arnason z Goethe-Universität ve Frankfurtu nad Mohanem se v přednášce *Civilizační pohledy na nynější krizi* z pohledu civilizační analýzy (neboli civilizačních analýz) pokusil v této oblasti zkoumání upřesnit pojmosloví. Rozlišil dva hlavní civilizační aspekty. První se týká tématu civilizačních procesů včetně jejich konfliktů a krizových stránek. Z tohoto hlediska je pro současnou krizi relevantní především rozporná dynamika globalizace. Druhý aspekt zahrnuje civilizační formy neboli rámce; zde se zaměřil na problémy verze modernity, jež se ve dvacátém století stala verzí vítěznou. Civilizační perspektivu celkově definoval jako snahu o formulaci různorodých vztahů mezi politickými a ekonomickými aspekty zkoumané civilizační formy. Stojí za připomenutí, že Centrum globálních studií v nakladatelství *Filosofia* právě vydalo Arnasonovu knihu *Civilizační analýza. Evropa a Asie opět na rozcestí*.

Dr. Marek Hrubec z Centra globálních studií v referátu *(De)globalizace* navázal na pojetí dialektiky osvícenství, které ve 40. letech 20. století v období sociálních a politických dopadů světové hospodářské krize vypracovali Theodor Adorno a Max Horkheimer v analýze vývojové dialektiky západní civilizace. Dr. Hrubec doložil, že Adorno s Horkheimerem sice tuto analýzu nedopracovali, avšak ukázal, že je možné jejich explanační model následovat a redefinovat jej vzhledem k současné etapě civilizačního procesu, jenž podobně jako předchozí etapy vývoje zahrnuje dlouhodobé integrační tendence přerušované desintegračními korekcemi. Možnosti východisek ze současné globální krize lze hledat v reformulovaném modelu, který bude mapovat globalizační tendence s deglobalizačními korekcemi a ukazovat vývoj politických a společenských alternativních scénářů. Autor nabídl koncept kritické teorie (de)globalizace, jež

by mohla vést k porozumění sociálním a politickým aspektům současné krize a k nalézání kosmopolitních alternativ vývoje.

Doc. Ladislav Hohoš z bratislavské Filozofické fakulty UK se v přednášce *Kríza nadcivilizácie a súčasná kríza: pokus o diagnózu a prognózu* přezkoumával aktuální filosofické koncepcie politického vývoje ve vztahu k alternativám žádoucí budoucnosti lidské civilizace včetně formulace varovných scénářů a rozborů dosavadního vývoje. Následoval přitom také starší koncepcie; v návaznosti na Jana Patočku např. pojednal o civilizaci jako o akumulaci a organizaci moci. Dále analyzoval otázku lidské přirozenosti a zdůraznil, že pokud evoluce počítá zároveň se soutěží i kooperací, lze doufat v méně agresivní chápání této přirozenosti. Svě úvahy zakončil zkoumáním právních možností nastolení říše světoobčanství vzhledem ke globálním pravidlům přežití.

Na tomto místě bych rád připomněl rovněž příspěvky, jež spojovaly téma krize s Evropou. Profesor Erazim Kohák z Centra globálních studií v referátu *Evropská demokracie a její krize* zmínil, jak se po pracném hledání forem demokracie v 19. století zhroutila evropská demokracie v „krizi demokracie“ mezi dvěma světovými válkami. Její příčinou byla neschopnost politické demokracie zvládnout (dobovým pojmoslovím) otázku sociální a otázku národní – v podstatě otázku ekonomické jistoty a osobní totožnosti v prudkých změnách industrializující společnosti. Mezi lety 1945 a 1995 dosáhla

(Zleva) Pavel Baran z Filosofického ústavu AV ČR a Marek Hrubec z Centra globálních studií AV ČR a UK symposium Filosofie a sociální vědy společně zahájili.

FOTO: ARCHIV CGS FLÚ AV ČR

evropská demokracie nejvyššího rozkvětu řešením těchto otázek výstavbou sociálního státu a Evropské unie. V posledních deseti letech se objevují náznaky nové krize z drolení sociální jistoty a sebevědomí osobní totožnosti. Otázkou zůstává, zda to Evropa zvládne.

Dr. Daniel Kroupa z Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem v příspěvku *Evropský federalismus* hovořil z hlediska filosofických předpokladů o tom, jak a zda vůbec Evropská unie v době krize směřuje k federaci. Federativní směřování je v EU přítomno již od jejího založení; po přijetí *Lisabonské smlouvy* se však tento záměr naplňuje do té míry, že s dalším integračním krokem si lze stěží představit něco jiného než federaci. Tyto okolnosti vytvářejí nové vnitřní a vnější podmínky naší národní existence. Problémy a krize provázející vývoj evropské kultury budou v nové situaci vyžadovat nové přístupy a nová řešení, jež by měly reflektovat federativní principy.

Další ze sekcí se zaměřila na novou mezinárodní zprávu lidsko-právní organizace *Social Watch*, která se letos koncentrovala na celosvětovou krizi a na její dopady. Zástupci občanských organizací *Social Watch* spolu s vědci připomínají vládám jejich sociální a rozvojové lidskoprávní závazky ze summitů OSN a nezávisle sledují jejich plnění. Letošní výroční zpráva pojednává o nedostatcích v oblasti dodržování lidských práv zejména s ohledem na boj proti chudobě a na rovnost mužů a žen v situaci globální hospodářské krize. Na konferenci vystoupili zástupci české koalice *Social Watch*, například Linda Sokačová z Gender Studies, o. p. s., či Tomáš Tožička z Educonu. Před-

stavitelé *Social Watch* prezentovali zprávu za rok 2009 také generálnímu shromáždění OSN v New Yorku.

V prezentaci *Povaha krize a selhání sociálních věd* prof. Martin Potůček z Fakulty sociálních věd UK vysvětloval, v jakých aspektech globální krize nejvíce zasáhla a dále zasahuje do života lidí. Upozornil, že někteří autoři se dokonce domnívají, že povede k paradigmatické změně ve výkladu problémů soudobých společností a následně i vládnutí. Snažil se odpovědět na otázku, zda (a pokud ano do jaké míry) přispěly sociální vědy k osvětlení povahy této krize a k hledání východisek z ní. O potenciálních směrech vývoje veřejné politiky pojednal tak, aby byla schopna lépe odpovídat na globální výzvy, kterým lidstvo čelí.

Přestože na konferenci zaznělo mnoho podnětných článků, z důvodu omezeného prostoru pro tuto zprávu jsem se zaměřil jen na některá vystoupení. Závěrem bych chtěl upozornit na již 17. ročník květnové mezinárodní konference *Philosophy and Social Science*, která bude ve dnech 12.–16. 5. 2010 věnována několika tématům, z nichž jedno bude totožné s tématem konference, o níž jsem psal nyní: *(Post)Crisis Scenarios*. Toto téma si totiž vyžaduje náležitou analýzu nejen v rámci diskusí s českými a slovenskými odborníky, ale také v okruhu zahraničních specialistů v rámci mezinárodního symposia. Podrobnosti o konferenci lze získat na e-mailové adrese cgs@flu.cas.cz. ■

MARTIN BRABEC,

Centrum globálních studií FLÚ AV ČR, v. v. i., a FF UK

Linda Sokačová z Gender Studies vystoupila na konferenci jako zástupkyně sítě občanských organizací Social Watch.

FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

Erazim Kohák z Centra globálních studií ve svém příspěvku zmínil, jak se po pracovním hledání forem demokracie v 19. století zhroutil evropská demokracie v „krizi demokracie“ mezi dvěma světovými válkami.

Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.,

si Vás dovoluje pozvat na přednášku z cyklu *Collegium Historiae Artium*

PhDr. Milada Studničková a Mgr. Ivo Purš:

Kutnohorská iluminace dobývání a zpracování stříbra: reportáž z těžby, skupinový portrét či teologická metafora?

Přednáška se koná 11. března 2010 od 14:00 hod.

v budově Akademie věd ČR, Národní 3, Praha 1, místnost č. 206, 2. patro.

PAMĚŤ, KOLEM NÍŽ CHODÍME A O NÍŽ OBČAS NEVÍME

FOTO: JOSEF TOVARA, ARCHIV AUTORA

Legendární francouzský historik Pierre Nora se po čtvrt století evropského rozvíjení badatelských podnětů, obsažených v jeho kultovní práci Místa paměti (1984), dočkal dalšího tributu: představitelé Česko-slovensko-francouzské komise historiků zvolili jeho vůdčí téma za motto mezinárodního kolokvia, tradičně provázejícího bienální zasedání komise v jednotlivých členských zemích.

Detail pomníku bitvy u Chlumce nedaleko Prestanova

Pomník připomínající bitvu na Moravském poli (Marchfeld) mezi Přemyslem Otakarem II. a Rudolfem I. Habsburským, kterou obě strany svedly 26. srpna 1278.

O uspořádání odborného setkání, jež v roce 2009 připadlo České republice, byl – opět tradičně – požádán Historický ústav AV ČR, v. v. i. Vzhledem k metodologické náročnosti a nemalým požadavkům na faktografické, ale především teoretické zvládnutí nezvyklých badatelských objektů nebyl tento úkol nijak snadný, neboť z rozhodnutí komise řešili totéž zadání již účastníci pařížského zasedání před dvěma léty. Pořadatelům bylo zjevné, že Norovo tematické spektrum bude nutné rozevřít i za cenu kreativního uzpůsobení původního pojetí. Při zachování respektu k hlavnímu badatelskému cíli – zmapovat přítomnost a dlouhodobé působení relikvů historických dějů, vtělených do memoriální kultury, ve vědomí současníků včetně vědomé manipulace s jejich významy – byla do výzkumu zahrnuta „místa paměti“ nejen materiální, ale také virtuální povahy: osobnosti, instituce, hodnoty, stereotypy či tradice, jejichž uchování

a interpretace se podle proměn dobových požadavků dočkaly odlišného hmotného, kulturního či rituálního ztvárnění.

Organizace kolokvia a jeho odborné garance se ujal prof. Milan Hlavačka, vedoucí oddělení dějin 19. století HÚ, k jehož jistému překvapení odpověděla na takto formulovanou výzvu celá řada domácích i zahraničních badatelů. Vědecké setkání, které se pod názvem *Paměť míst: historie jako identita a manipulace* konalo ve spojení se zasedáním komise počátkem listopadu 2009 ve vile Lanna, se tak proti původnímu plánu rozšířilo na tři dny (5.–7. 11.). V jejich průběhu se příspěvky celkem třiceti čtyř historiků z Francie, Rakouska, Slovenska, Německa a České republiky střídaly se zaujatými diskusemi trvajících až do závěrečného sobotního podvečera. Jednání bylo strukturováno do tematických sekcí podle typologie „míst paměti“, přičemž časový rozptyl se pohyboval od kultu barokních světců po normotvorné snahy současné Evropské unie.

Inspirativní náboj *call for papers* se projevil již v první sekci nazvané *Institucionalizovaná paměť*, v jejímž úvodu se setkala zmapování proměnlivého působení pařížského Institutu slovanských studií na francouzskou odbornou i politickou veřejnost (A. Marès) s pokusem dešifrovat poselství nedávné reprezentativní výstavy významných objektů zemí EU, jejichž výběr byl centrálně „koordinován“ bruselskými úřady

FOTO: VACLAVA KOPRÁNKOVÁ, ARCHIV AUTORKY

V rámci paměti událostí provedl Etienne Boisserie (vlevo) exkurz o „druhém životě“ Martinské deklarace. Antoine Marès pro změnu zmapoval proměnlivé působení pařížského Institutu slovanských studií na francouzskou odbornou i politickou veřejnost.

(M. Kšiňan). Mezi nejzajímavější příspěvky nejen této sekce, ale celého jednání patřila obšírná analýza intenzivního zájmu o fenomén první světové války (S. Audoin-Rouzeau), události, která na sebe ve Francii – bez výraznější odezvy jinde v Evropě – nedávno strhla roli historického, kulturního i veřejného „megahitu“. V rámci paměti událostí provedl dále E. Boisserie exkurz o „druhém životě“ Martinské deklarace, zatímco B. Michel poukázal na nové možnosti výkladu symboliky Muchovy *Slovanské epopeje* ve světle Husova kultu. Výpovědní hodnotu kodifikace státních svátků a pamětních dní při (re)formování identity nového státního útvaru prokázal na příkladu Slovenska D. Kováč. Z obdobného úhlu formování veřejné paměti zkoumali J. Šouša a J. Štaif vývoj historizující ikonografie na bankovkách České republiky.

Rovněž sekce věnovaná paměti v náboženských projevech zaujala řadu historiků, kteří sledovali využití skutečných i fiktivních příběhů a osob pro manifestaci, ritualizaci či kulturní potvrzení raně novověké konfesní identity. Vesměs konstatovali zeslabení, popřípadě zánik těchto motivů s nástupem nacionálních ideologií (E. Ducreux, J. Mikulec, P. Macho). Badatele moderních dějin zaujala zejména vystoupení věnovaná přisvojení historických kultů a církevních tradic (sv. Štěpán, uherská koruna, náboženské pouti) a jejich metamorfózám v rukou mediálních a politických manipulátorů 20. století (M. Michela, E. Frimmová, J. Šebek), stejně jako novodobé osudy objektů ohrožených dobovými konvulzemi i kulturním ignorantstvím (slovenské synagogy v podání C. Horel).

Jako intelektuálně i vizuálně velmi vděčné téma se ukázala nejvlastnější norovská místa paměti, totiž významná bojiště či válečné pomníky, a proměny jejich memorializace v rytmu vývoje dobových postojů i v perspektivě protivných stran. Významové vidění se odráželo jak v (ne)udržování a kulturním využívání lokality samé (W. Bahr, M. Brtko, M. Řezník, V. Kessler, F. Šístek), tak v pozdějším historickém a kulturním ztvárnění slavných bitev a jejich protagonistů (E. Maur, V. Kofránková). Další soubor příspěvků se orientoval na zpředmětnění paměti ve zdánlivě bezpříznakových lokalitách: P. Čornej a J. Kořalka zpracovali vtělení bojových a revolučních tradic do

„čtení“ měst Příbyslavi a Tábora, M. Hlavačka a E. Semotanová se věnovali otiskům minulosti v širších krajinných rozměrech. Z memoriální reflexe moderních kulturních osobností odborníky zaujalo budování historických portrétů „zakladatelů socialismu“ J. Hybše a P. Krkošky (L. Fasora) a „osvoboditele rolníků“ H. Kudliča (P. Kladiwa), zatímco paměť budov a projekci ideologie do výzdoby účelových staveb demonstrovaly případy zaniklého Německého domu v Brně (P. Cibulka) a mauzolea podnikatelského rodu Kleinů v Sobotíně (P. Popelka). Literárního uchopení skutečných i imaginárních míst paměti v různých žánrech se ujali M. Lenderová na příkladu vytváření stereotypu Francouzky v českém biedermeieru, M. Řepa sledováním konstrukce významných dat moravských dějin německými autory z počátku 19. století a R. Vondra poukazem na odraz roku 1848 v kramářských písních kolísajících mezi požadavky konformity a popularity.

Pro odborníky nejrůznějších orientací bezesporu přitažlivá konference znovu ukázala základní směřování soudobé historické vědy k široce pojatým sociálním a kulturním dějinám, jejichž podmínkou sine qua non je vazba na současnost nikoli cestou prvoplánové aktualizace, nýbrž úsilím o nové odpovědi na odvěké existenciální otázky.

SVATAVA RAKOVÁ,
Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Mezi nejzajímavější příspěvky patřila analýza intenzivního zájmu o fenomén první světové války, kterou přednesl Stephane Audoin-Rouzeau.

Hrobka sobotínské větve Kleinů v Sobotíně

FOTO: PETR POPELKA, ARCHIV AUTORA

RENTGENOVÝ POHLED DO VESMÍRU

Ve dnech 6.–10. prosince 2009 se v Praze uskutečnil mezinárodní workshop o astronomické rentgenové optice AXRO (Astronomical X-Ray Optics), který hostil 48 účastníků z celkem 12 států. Setkání se konalo ve vile Lanna, kde většina účastníků strávila velmi příjemných pět dní. I když se začalo přednášet v pondělí 6. 12., část vědců a inženýrů si mohla o den dříve na večerním koktejlu poslechnout přivítání rektora ČVUT prof. Václava Havlíčka, pod jehož záštitou se akce spoluorganizovaná Astronomickým ústavem AV ČR, v. v. i., a ČVUT konala.

Konferenci zahájily přednášky zabývající se rentgenovou optikou a dalekohledy, extragalaktickou astrofyzikou a plánováním společného euro-americko-japonského (ESA/NASA/JAXA) projektu nové družice IXO – rentgenového dalekohledu pro pozorování jak vzdálených extragalaktických zdrojů, tak kompaktních hvězd v naší Galaxii. Pro tento projekt byly vyhrazeny dva dny (druhý den coby porada pracovní skupiny optiky teleskopu IXO) a kromě přítomných kapacit z oboru, jako jsou například prof. John Nousek, vedoucí projektu úspěšné rentgenové družice SWIFT, prof. Robert Petre, ředitel sekce rentgenové astronomie v NASA GSFC, prof. Giovanni Pareschi, ředitel INAF Milano-Brera, a představitelů kosmických agentur NASA, ESA a JAXA, se zasedání plánovací komise zúčastnili na dálku také zástupci vedení americké NASA pomocí konferenčního telekomunikačního mostu.

Pro výběr České republiky, jakožto hostitele těchto důležitých setkání, se rozhodlo na základě třech faktorů. Zaprvé jím byl loňský úspěch prvního workshopu AXRO 2008 mezi účastníky, kteří se do-

hodli s doc. René Hudcem na zorganizování dalšího ročníku. Druhým důvodem byla pokračující aktivita českého interdisciplinárního týmu (zahnuje členy jak z ústavů AV ČR, vysokých škol, tak i průmyslu) pod vedením doc. R. Hudce na vývoji nových technologií pro budoucí kosmické rentgenové teleskopy. Tím třetím důvodem se stala samotná Praha, z níž byli všichni účastníci workshopu nadšeni, ač ji někteří navštívili již poněkolkáté. Hned první přednáškový den si účastníci – po zahájení ředitele Astronomického ústavu AV ČR doc. Petra Heinzela a po sérii přednášek o světových rentgenových družicích – prošli historickou astronomickou Prahou pod vedením doc. Aleny Šolcové, naší významné odbornice na historii astronomie. Po kultuře historické následovala kultura společenská, neboť cesta vedla na večeri do útulné hospůdky na Starém Městě a málokterý návštěvník Prahy ze zahraničí odolal ochutnání pořádného českého piva. Tradice společných pozdněvečerních vycházek „na pivo“, kde se běžně probíraly detaily instalace experimentů v raketoplánu či podstata vesmírných gamazáblesků, se uchovala po celou dobu workshopu.

FOTO: ARCHIV ASÚ AV ČR

Pro workshop bylo charakteristické, že se na něm nesetkali pouze teoretičtí vědci, ale i konstruktéři a chemici pracující na technologiích rentgenové optiky či inženýři zajišťující praktickou výstavbu kosmických družic. Tím vzniklo velice příjemné tvůrčí prostředí, které vyvrcholilo rozlučkou na konferenční večeři, kterou se i letos po loňském úspěchu povedlo zorganizovat ve spolupráci s Ministerstvem obrany a vedením Školícího a vzdělávacího střediska MO na zámečku Komorní Hrádek nedaleko Astronomického ústavu v Ondřejově. Přivítání bylo navíc zpestřeno malým koncertem v zámečkové kapli a prohlídkou nově zrekonstruovaných historických prostor. Nejenže

byl tedy letošní ročník workshopu *AXRO 2009* pracovním rokováním význačných světových kapacit v oboru kosmických technologií z oblastí rentgenové optiky, ale hlavně se stal příjemným místem setkání, které má nyní ambice stát se pravidelným. Příští – již třetí – akce se na návrh představitelů NASA a ESA uskuteční opět v Praze v prosinci 2010. Připomeneme si na ní 40 let od zrodu prvního českého rentgenového objektivu pro kosmický dalekohled. ■

MARTIN BLAŽEK,
Astronomický ústav AV ČR, v. v. i.,
České vysoké učení technické v Praze

POCTA ZDEŇKU CEPLUCHOVI

FOTO: ARCHIV ASU AV ČR

Vladovský zasvěcený Ondřejovské hvězdárně předal 28. ledna 2010 předseda Akademie věd ČR prof. Jiří Drahoš *De Scientia Et Humanitate Optime Meritis* in memoriam RNDr. Zdeňku Ceplechovi, DrSc., jednomu z nejvýznamnějších českých astronomů. Nejvyšší akademické ocenění převzala jeho manželka Hana Ceplechová (viz snímek vpravo dole).

Zdeněk Ceplecha vystudoval v roce 1952 astronomii na Univerzitě Karlově a již během studií pracoval jako asistent Ústředního ústavu astronomického v Ondřejově. Od počátku působil v Oddělení meziplanetární hmoty, které též dlouhou dobu vedl a ve kterém pracoval úctyhodných 58 let až do své smrti 4. prosince 2009. V roce 1967 obhájil doktorskou disertační práci v oboru výzkumu meteorů, který se stal jeho celoživotním vědeckým zájmem a v němž dosáhl světové proslulosti. Zabýval se zejména studiem interakce nejmenších těles meziplanetární hmoty – meteoroidů – s atmosférou Země a vším, co takový průlet meziplanetárního tělesa zemskou atmosférou provází. Postupně se soustředil na velmi jasné meteoroidy – bolidy. V tomto oboru meteoritiky, který fakticky založil a rozvinul, se nejvíce projevila jeho všestrannost, protože vynikl v experimentální, interpretační a teoretické činnosti.

Doktor Z. Ceplecha je neodmyslitelně spjat se světovým primátem české astronomie – s pádem tzv. *Příbramských meteoritů* 7. dubna 1959. Zásadně se podílel jak na navržení a provozování tehdy dvojstaničního fotografického sledování meteorů, tak především na brilantním zpracování tohoto unikátního případu. Čtyři nalezené meteority v předpovězené pádové oblasti se staly světovým

unikátem. Poprvé v historii se totiž podařilo přesně určit dráhový původ nějakého meteoritu a ukázat přímou souvislost mezi asteroidy a meteority, které dopadají na Zemi. V té době to byl navíc jediný známý mimozemský materiál, o němž vědci věděli, odkud pochází.

Historického úspěchu dokonale využil a začal budovat mnohem účinnější systém na sledování přeletů jasných meteorů – první bolidovou síť na světě. Jeho zásluhou vznikla mnohostaniční bolidová síť, která dnes pokrývá plochu kolem jednoho miliónu čtverečních kilometrů v několika státech střední Evropy a je nejdéle fungující takovou sítí na světě. První celooblohové kamery byly rozmístěny nejprve na území bývalého Československa. Postupně se ale jejich síť rozšířila ještě do zemí jako Německo, Rakousko či Holandsko, čímž vznikla tzv. *Evropská bolidová síť*. Doktor Ceplecha ji řídil celých 30 let, než toto pomyslné veslo začátkem 90. let předal dr. Pavlu Spurnému a dr. Jiřímu Borovičkoví z ASU AV ČR. Svou činností inspiroval vznik podobných sítí v USA a v Kanadě. *Evropská bolidová síť* poskytla první spolehlivá data o vlastnostech, různorodosti a dráhovém původu meziplanetárních těles o rozměrech od několika centimetrů až po metrová tělesa. Navíc se poprvé podařilo na základě objektivních dat alespoň v hrubých rysech určit množství hmoty, která v oblasti takto velkých těles na Zemi z meziplanetárního prostoru za rok přitéká. Vědecká skupina, kterou založil před padesáti lety, se stále drží na světové špičce, což je v české i světové vědě unikum.

Zdeněk Ceplecha byl navíc člověk s výrazným kulturním přesahem a v roce 1994 se podílel na založení Učené společnosti. Jeho nezastupitelný přínos ocenil 28. října 2009 také prezident ČR Václav Klaus *Medailí Za zásluhy II. stupně*. ■

Z podkladů laudatia
Pavla Spurného

FOTO: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETIN

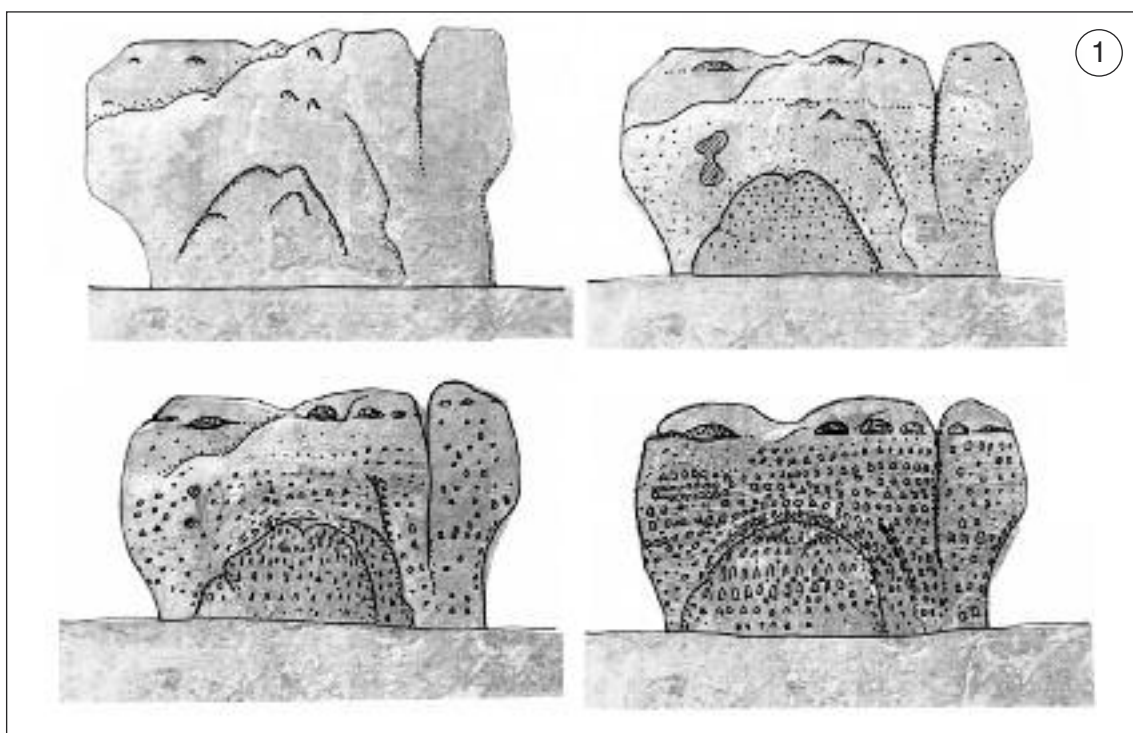
DROBNÉ TVARY NA POVRCHU PÍSKOVCOVÝCH SKAL

Hříčka přírody i cenný typ geologického záznamu

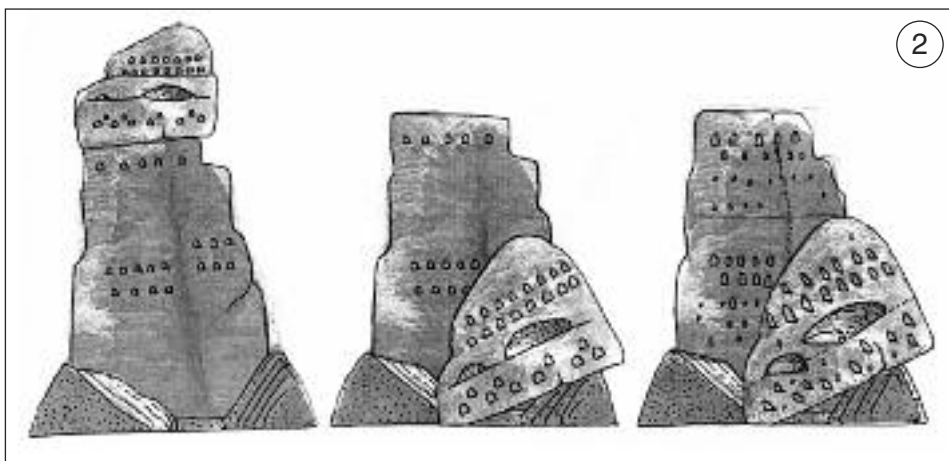
Teprve v posledních deseti až patnácti letech si uvědomujeme, že povrchy pískovcových skal severočeských a východočeských „skalních měst“ nejsou jen hříčkami přírody, nenáročným cílem turistických výletů nebo objektem pro fotografy. Dlouhá desetiletí tento názor – byť nevyslovený – převládal; nyní můžeme říct, že převládal hlavně proto, že jednotlivým prvkům pískovcových povrchů (v geomorfologické terminologii většinou tyto drobné formy shrnujeme pod pojmem „mikrorelief“) bylo buď chybně porozuměno nebo – ty méně nápadné – byly zcela přehlíženy.

Účastníci dvou celoevropských symposií *Sandstone Landscapes*, z nichž první bylo zorganizováno v r. 2002 v NP České Švýcarsko, a další zainteresovaní specialisté už nyní nemají pochyb o tom, že pískov-

cové povrchy jsou svérázným pamětovým médiem: vytvoření „záznamu“ (např. vrypu, erozního tvaru apod.) je relativně snadné, ale jeho trvanlivost může být značná. Uznání projevila i Grantová agentura Akademie

Vývoj drobných tvarů na pískovcové skále v horizontu několika tisíců let.
1: Skála takřka bez mikoreliefu, s obloukovitou exfoliací – čerstvě vyříčený útvar nebo stav po posledním glaciálu. **2–4:** Postupný vývoj nejprve jednoduchých a vcelku monotónních, později vysoce organizovaných voštin, jejichž morfologie je charakteristická pro specifické pozice ve skále. Poblíž vrcholu skály se podél mezivrstevní spáry vytvářejí velké dutiny – „pece“, které se mohou časem propojovat a vytvářet systém vrstevních jeskyní. Od voštin ovšem nejsou velikostí ani tvarem nijak výrazně ohraničeny. Na kolmé stěně se vytvoří skalní kůra (obr. 2 vlevo), která ale časem odpadne (obr. 3 a 4). Nejrychleji se vytvářejí voštiny pod převisy, kde mohou vytvářet charakteristickou „sklípkovou klenbu“. Kolmé a mírně převislé stěny mají nejčastěji kukaňovité voštiny; mírně ukloněné partie skla mívají jen skromnou výzdobu s jednoduchými jamkovitými tvary. Dalším vývojem (který již na našem obrázku zaznamenán není) by se voštiny natolik přiblížily, že by pohledově dominovala hmota mezi voštinami a vytvářela by jemnou krajku či mřížku. Tyto tvary však nejsou příliš trvanlivé, opadají a proces začne téměř od počátku.

2

Vývoj voštin po změně orientace skály vůči gravitaci (tedy po skalním řícení).

1. Na volném bloku pískovce na vrcholu věže jsou vyvinuty kukaňovité voštiny a větší dutiny („pece“), jejichž dna jsou vodorovná.
2. Po pádu bloku a jeho pootočení jsou dna voštin šikmá.
3. Voštiny „přirůstají“ nejrychleji směrem dolů, k zemskému povrchu. V průběhu několika set či prvních tisíců let se jejich dna opět „srovnají“ do horizontální polohy; vršek voštiny už ale zůstane šikmý.

věd ČR (GA AV), která dala vytvořit poměrně velkému výzkumnému týmu působícímu převážně v Geologickém ústavu AV ČR, v. v. i. Jeho cílem je popis, interpretace a široké zevšeobecnění výše uvedeného jevu. Představme si nyní na několika příkladech, jak tento záznam vlastně vzniká a co může zpětně vypovědět.

Nejběžnější prvky mikroreliefu

Stěny pískovcových masivů, věží a ostrohů mohou mít několik základních typů modelace. Tou první, pro pískovce asi nejcharakterističtější, ale zdaleka ne všudypřítomnou, jsou voštinové stěny, tj. stěny zdobené obvykle pravidelnými, uspořádanými jamkami velikosti několika centimetrů. Ještě dnes se občas traduje názor, že vznikají vymíláním písku větrem unášenými pískovými zrnky. V pouštích tomu tak skutečně je – tam ale vypadají voštiny jinak, a je opravdu s podivem, že v podmínkách mírného pásma Evropy se tento názor, který lze napadnout a úspěšně zpochybňovat z mnoha různých stran, udržel tak dlouho. Nejméně patnáct let jsme si už téměř jisti, že voštiny vznikají téměř vždy jako efekt solné eroze. Ta je ale z důvodů, které probereme níže, vázána na malé „skvrnky“ na povrchu horniny a v jejich těsném sousedství se naopak pískovec zpevňuje novotvořeným tmelem. Je to pro leckoho překvapivé – tím míním i geology – ale křemitý tmel není ani při teplotách běžných v Česku zdaleka nerozpustný, zvláště pokud mají všudypřítomné vodné roztoky v pórech pískovců trochu specifický chemismus. Jak pracuje už „zavedený“ systém jamek a mezilehlých výčnělků, žeber či plošek, je poměrně jasné. Složitější je odhalit, co vlastně stálo na počátku procesu za „stavebním plánem“ celé stěny. Ke vzniku voštinových povrchů je třeba, aby byla skála zásobena vodnými roztoky, současně ale aby nebyl její povrch příliš často omýván deštěm nebo stékající vodou a aby nebyl nějak drasticky omezován výpar. Ideální jsou proto východní a jižní kolmé stěny a úseky ukryté pod převisy a také skalní partie ležící již v částečném srážkovém stínu. Voštiny vznikají lépe na slabě tmelených, středně zrnitých nebo jemnozrných pískovcích než na pískovcích hrubozrných a silněji stmelených. Nejpestřejší, z hlediska parametrů přírodního prostředí zřejmě velmi informativní a také esteticky nejpřitažlivější, jsou v České republice voštiny v pískovcích Českého ráje a Kokořínska, ale třeba i v Českosaském Švýcarsku je

několik nádherných „galerií“ voštinových stěn. Hlavně pod převisy a v některých pískovcových labyrintech, kde jsou skály do značné míry chráněny před omýváním srážkovou vodou. K nejhezčím a také nejčastěji navštěvovaným patří Malé Tiské stěny, především spodní části skalních věží a vnitřní stěny labyrintů. Setkáme se tam s obdobami sklípkových gotických kleneb, s kukaňovitými voštinami, s pravidelnými i spíše chaotickými mřížkami nebo také s jinak velmi vzácnými „bublinami“, což jsou vlastně sférické skalní kůry vytvořené uvnitř voštin a částečně vyvětralé na povrch. Kde a jak rychle se tvoří jednotlivé typy voštin, je otázka komplikovaná a ne zcela vyřešená (viz obr. 1, který poskytuje alespoň částečnou odpověď).

Voštiny jsou – či mohou být, podobně jako krápníky – „živé“, nebo naopak již dále se nevyvíjející, nadlouho zakonzervované v určitém tvaru a velikosti. K málo známým zajímavostem patří, že plochá dna kukaňovitých voštin mají tendenci vytvářet a udržovat horizontální pozici. Neplatí tedy, že by plošky dna kopírovaly vrstevní plochy, jak se mnozí domnívají. Z toho plyne, že pokud se skála s voštinami zřítí a zcela se nerozpadne, voštiny se začnou tvarově přestavovat, reorientovat; na zříceném bloku vzniknou nesouměrné, ale opakující se tvary. Na základě toho můžeme někdy i usoudit, před jakou dobou se blok zřítí (viz obr. 2 a 3).

Příklad zříceného bloku – tento byl předobrazem předchozí ilustrace. Velké Tiské stěny.

VŠECHNA FÓTA: RADEK MIKULÁŠ, ARCHIV AUTORA

Rychlost vzniku voštin (a také kvalitu skalních kůr, pokud se už jednou vytvoří) můžeme dobře posoudit na východní stěně skalní věže Janusova hlava (Tiské stěny). V obdélníku přitesaném nanejvýš před několika sty lety se vytvořily poměrně hluboké nepravidelné jamky, zatímco zbývající část povrchu stěny je „zakonzervovaná“ a vyvíjí se velmi pomalu.

Některé pískovcové stěny jsou v podstatě hladké skalní plotny, které vznikly někdejším odlomením obrovských bloků podél svislých spár a které si zachovaly svou hladkost. Téměř vždy jsou na nich i drobnější jamky, ale v malém množství a nepravidelně – na rozdíl od voštinových stěn. K zachování takovýchto stěn (nejčastěji kolmých nebo mírně převislých, horolezci vyhledávaných jako nejtěžší stěnové lezení) zpravidla přispělo srážení křemenného tmele při výparu roztoků; na rozdíl od voštinových stěn však nebylo tak silně kombinováno s protichůdným procesem solné eroze (viz obr. 4).

Jak jsem již poznamenal, vznik charakteristických drobných ozdob závisí na pozici daného místa ve skalní stěně. Nedávno vědci prokázali, že na Křídelních stěnách (a tedy zřejmě téměř všude jinde na skalách podobného složení) jsou soli způsobující zvětrávání pískovce přinášeny nejrychleji ve dvou úrovních nad půdním profilem: ve výšce 1–1,5 metru nad zemí a pak ve výšce 2–2,5 metru. Logicky by v těchto výškách měly vznikat výklenky a zářezy, které skutečně můžeme na mnoha místech pozorovat.

Jiným typem paměťového záznamu na povrchu pískovců tohoto záznamu jsou – z estetického hlediska ve srovnání s voštinami nezáživné – šikmé římsy, které jsem pozoroval již v 90. letech minulého století na mnoha místech v jižní části Kokořinska, později i v Českém ráji a v několika pískovcových oblastech v zahraničí. O vlivu vzlinání půdní vlhkosti na úbytek pískovce při vzniku převisů jsem se již zmínil. Podobný proces se uskutečňuje i v bočních stěnách skalních věží a masivů a ve skalních soutěskách. Dlouhodobější nezměněná pozice půdního pokryvu podél stěny tedy bývá vyznačena šikmou římsou. Ve skalních průchodech pod obcí Hradsko u Kokořína bývá těchto říms na obou navzájem protilehlých stěnách

Nepravidelné šikmé římsy v protilehlých stěnách soutěsky pod Hradskem, CHKO Kokořinsko

několik, zpravidla tři až pět (viz obr. 5). Zde se nabízí možnost sledovat vliv jednotlivých epizod odlesnění a změn zemědělského využití někdejšího hradiště na půdní erozi; zdá se totiž, že jednotlivé „vzory“ říms z různých stěn na Hradsku by bylo možno porovnat podobně jako letorosty (a tak relativně datovat).

Shrňme, že výška stěn a pozice půdního pokryvu se v průběhu geologického času mění, tvary zakonzervované v určitém tvaru a velikosti však zůstávají. Jsou tedy svědectvím někdejšího tvaru zemského povrchu a tehdy panujících přírodních podmínek. Protože se pískovcové skalní stěny vyvíjejí dost rychle a v poslední době ledové (stejně jako ve všech předchozích) zřejmě prošly významnou proměnou, je svědectví pískovcových stěn omezeno na dobu pleistocénu – holocénu; přibližně posledních 12 000 let. Ani to však není „k zahazení“, už proto, že holocén je dobou téměř kontinuálního osídlení českých zemí a Moravy, a nabízí se proto možnost kombinovat geomorfologická a geologická kritéria s archeologií. ■

RADEK MIKULÁŠ,
Geologický ústav AV ČR, v. v. i.

PROJEKT DECOVALEX 2011

FOTO: ARCHIV ÚGN AV ČR

V historických prostorách vily Lanna se ve dnech 18.–23. října 2009 uskutečnil čtvrtý mezinárodní workshop projektu DECOVALEX 2011 (Development of Coupled Models and their Validation Against Experiments). Tato událost, kterou zorganizoval Ústav geoniky AV ČR, v. v. i., se sídlem v Ostravě, poskytla příležitost popsat zaměření projektu i podrobnosti pražského workshopu.

Projekt *DECOVALEX* vznikl v souvislosti s řešením problémů s podzemním ukládáním vyhořelého jaderného paliva a jaderného či vysoce toxického odpadu vůbec. Podzemní ukládání umožňuje izolovat nebezpečný radioaktivní odpad po dobu desítek až stovek tisíc let jak s využitím speciálních inženýrských prostředků, jako jsou odolné kontejnery, tak přírodních geologických bariér (horninové prostředí). V České republice se uvažuje o koncepci podzemního úložiště (soustavy tunelů) v žulovém masivu v hloubce více než 500 metrů pod povrchem. Potřeba zaručené bezpečnosti mimořádně dlouhodobého uložení vysoce nebezpečného odpadu motivuje podrobný výzkum horninového prostředí a v něm probíhajících procesů. V případě podzemního ukládání vyhořelého jaderného paliva se jedná hned o několik vzájemně provázaných procesů: mechanické ovlivnění horninového prostředí výstavbou podzemního úložiště, šíření tepla produkovaného vyhořelým jaderným palivem, proudění podzemní vody v okolí úložiště, posouzení scénářů šíření látek tímto prouděním, geochemické problémy reakce roztoků s horninami, sorpce na horninový povrch a podobně.

Výzkum uvedených sdružených procesů vyžaduje vytvoření komplexních matematických modelů a jejich implementaci i validaci pomocí vhodně vybraných testovacích úloh. S touto koncepcí vznikl projekt *DECOVALEX*, jehož první etapa započala v roce 1992. V současnosti realizujeme jeho pátou etapu. Jde o projekt mezinárodní,

kteří je financován z národních prostředků účastnických zemí určených na řešení problematiky likvidace vyhořelého jaderného paliva a radioaktivních odpadů.

Pro ilustraci současné etapy *DECOVALEX 2011* uvedme, že program řešení je rozdělen do tří okruhů. První porovnává modelování tepelných procesů, proudění a chemických procesů s daty získanými při experimentu opakovaného vysušování a zavlažování zpevněných jílu v podzemní horninové laboratoři Mont Terri na hranici mezi Francií a Švýcarskem. Druhý okruh využívá data z experimentu v podzemní horninové laboratoři v Äspö v jižním Švédsku, kde byl v žulovém masivu vyražen v hloubce 450 metrů tunel s dvěma ukládacími vrtky. Vědci tak získali přesná data o porušování žulového horninového masivu v důsledku konstrukce díla a následného umělého zahřívání hornin po dobu několika měsíců. Třetí úkol souvisí s hydrogeologií a modelováním proudění v nespojitěm prostředí porušeného horninového masivu s využitím mnohaletého geologického výzkumu horninového masivu v Jizerských horách v okolí bedřichovských tunelů. Ve všech případech jde o rozvoj modelování složitých a sdružených procesů a validaci modelů pomocí dat získaných v existujících či cíleně vytvořených reálných situacích. Kromě přístupu k cenným datům je v projektu důležité srovnání řešení různých týmů, které navíc využívají různé, jim blízké postupy.

Na pražském setkání referovali odborníci z 10 zemí (Švédsko, Finsko, Velké Británie, Francie, Německo,

Účastníci konference při exkurzi do vodárenského tunelu v Bedřichově

FOTO: ARCHIV ÚGN AV ČR

Zleva:
Lanru Jing
(*KTH Royal Institute of Technology, Stockholm*),
Benoit Garitte
(*CIMME, Barcelona*)
a **John Hudson**
(*Imperial College, Londýn*)

Republiky Koreje, Číny, Japonska, USA a ČR) o postupu řešení projektu; odborníci z České republiky jsou do projektu přímo zapojeni poprvé. Kromě Ústavu geoniky AV ČR v Ostravě se na něm podílí rovněž Technická univerzita v Liberci, která v současnosti organizuje výzkum geologického prostředí v Jizerských horách a rozvíjí vlastní přístupy a programy pro matematické modelování procesů proudění a transportu látek v nespojitém prostředí porušeného žulového masivu. TU Liberec také zajistila exkurzi, při níž se účastníci workshopu seznámili s výsledky multidisciplinárního výzkumu hominového prostředí vodárenského tunelu v Bedřichově. Ten je unikátní jak svou přístupností a možností pozorovat puklinové systémy, tak možností porovnat dvě techniky konstrukce tunelu, ražením a vrtáním. Ústav geoniky se v rámci projektu *DECOVALEX 2011* angažuje nejen laboratorním výzkumem liberecké žuly, ale především účastí na modelování termomechanických procesů a porušování hornin s daty z experimentu v Áspö. Rovněž využívá vlastní přístupy a programy, přičemž lze konstatovat, že v rámci řešení projektu byl například učiněn výrazný pokrok v řešení výpočetně náročných inverzních úloh identifikace parametrů, které charakterizují geologické prostředí. Dosavadní výsledky se také dobře sho-

dují s přístupy dalších týmů. Pro řešení se využívají náročné paralelní výpočty, s jejichž rozvojem a využitím se počítá i v nedávném návrhu projektu *IT for Innovations* v rámci programu Výzkum a vývoj pro inovace (VaVpl).

Obraz projektu lze doplnit skutečností, že ho vede prof. J. Hudson (IC London), který byl prezidentem Mezinárodní společnosti pro mechaniku hornin. Jeho funkci po něm letos převzal jiný účastník projektu i pražského workshopu, prof. Xia-Ting Feng, ředitel Ústavu pro mechaniku hornin a zemin čínské Akademie věd. V rámci pozvaných přednášek vystoupil jeden ze zakladatelů projektu prof. Ove Stephansson z GFZ Potsdam a dr. J. Klomínský z České geologické služby, který v posledním desetiletí vedl geologický výzkum prostředí bedřichovských tunelů. Koncept ukládání vyhořelého jaderného paliva v ČR prezentoval dr. J. Slovák, vedoucí oddělení přípravy hlubinného úložiště Správy úložišť radioaktivních odpadů (SÚRAO).

Pražský workshop *DECOVALEX 2011* byl již čtvrtým mezinárodním setkáním spoluřešitelů; zahajovací se uskutečnilo v dubnu 2008 v Oxfordu. Následná setkání se konala v Japonsku a Koreji.

Z hlediska dnešní diskuse o základním a aplikovaném výzkumu se v případě tohoto projektu jedná o příklad problematiky, která vyžaduje dlouhodobý a hluboký základní výzkum. Přitom je pro společnost z hlediska perspektivy využití jaderné energie a otázek životního prostředí bezprostředně aktuální. Při řešení se uplatňují četné geovědní obory v kombinaci s matematickým modelováním a realizací náročných výpočtů.

Seminář byl příležitostí pro vzájemné srovnání výsledků jednotlivých zahraničních pracovišť, která využívají různé přístupy. Poděkování účastníků patří jak organizátorům, tak pracovníkům vily Lanna, kteří pro jednání vytvořili příjemné prostředí, jež plně obstálo v konkurenci zmiňovaných předchozích workshopů. ■

RADIM BLAHETA,
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i.

PROGRAM OSTRAVA: vliv znečištěného ovzduší na zdravotní stav populace

V hlavní budově Akademie věd ČR na Národní 3 v Praze uspořádala Komise pro životní prostředí AV ČR 9. listopadu 2009 pracovní seminář o vlivu znečištěného ovzduší na zdravotní stav populace.

Oprvních výsledcích *Programu Ostrava*, který byl zahájen v roce 2008, informoval dr. Radim Šrám z Ústavu experimentální medicíny AV ČR, v. v. i. Tvoří jej projekty AIRGEN (MŽP ČR čís. SP/1b3/8/08)

a AIRTOX (MŠMT ČR čís. 2B8005), jejichž cílem je studium vlivu znečištěného ovzduší na populaci Moravskoslezského kraje. V rámci projektu *Molekulárně-epidemiologická studie* je analyzována zátěž stu-

dovaných skupin karcinogenními polycyklickými aromatickými uhlovodíky (k-PAU) a volatilními organickými látkami (VOC). Studie chce především zjistit, jak jsou detekovanými koncentracemi ovlivněny biomarkery expozice, účinku a vnímavosti, jimiž lze prokázat závažné poškození genetického materiálu. Vyšetření badatelé provádí na skupině dobrovolníků, kterou tvoří pracovníci Krajského úřadu v Ostravě a městští policisté z Karviné, z Havířova a z Prahy. Personálním monitoringem je stanovována expozice k-PAU a VOC. Odběry se uskutečnily v zimě a v létě r. 2009; další budou provedeny v zimě 2010. Jako biomarkery expozice jsou stanovovány PAU-DNA adukty, jako biomarkery účinku chromozomové aberace metodou FISH a genová exprese toxikologicky významných genů, jako biomarkery vnímavosti genetický polymorfismus vybraných genů. První výsledky prokazují, že zátěž karcinogenním PAU je na Ostravsku ve srovnání s Prahou několikanásobně vyšší. Např. při zimních odběrech v únoru až březnu 2009 byla koncentrace benzo[a]pyrenu (B[a]P) 6,9 ng/m³ u skupiny městských policistů z Karviné, u úředníků z Ostravy 2,5 ng/m³ a u městských policistů v Praze 0,8 ng/m³. Na Ostravsku byly také identifikovány zvýšené hodnoty VOC, zejména benzenu. V první části studie bylo zjištěno, že při srovnání skupin z Ostravska se skupinou z Prahy je výrazně zvýšena hladina markerů peroxidace lipidů u vzorků odebraných v zimním období, což znamená šíření oxidačního poškození v organismu, jež vede k poškození DNA a proteinů. Důsledkem je zvýšené riziko řady onemocnění, při jejichž vzniku hraje oxidační poškození roli; jedná se především o kardiovaskulární onemocnění. Tomu odpovídají i epidemiologické analýzy úmrtnosti na srdečně-cévní onemocnění, která je v okrese Ostrava i Karviná (zejména u mužů) vyšší než průměr České republiky. Získané výsledky naznačují zvýšené riziko zhoršení zdravotního stavu jako důsledku dlouhodobé expozice znečištěnému ovzduší.

Doktor Jan Topinka z ÚEM AV ČR seznámil s výsledky studia genotoxicity znečištěného ovzduší z pěti lokalit České republiky, jež reprezentují různé stupně znečištění ovzduší (Ostrava-Bartovice, Ostrava-Poruba, Karviná, Třeboň a Praha-Libuš). Koncentrace B[a]P v Ostravě-Bartovicích byla v březnu r. 2009 téměř čtyřikrát vyšší než v Ostravě-Porubě, zatímco rozdíly v koncentracích PM_{2,5} jsou zhruba 25%. Nejvyšší genotoxicitu vědci pozorovali u extraktu z prachových částic z Ostravy-Bartovic, kde celkové hladiny DNA aduktů byly šestkrát až sedmkrát vyšší než hodnoty v Praze-Libuši. Výsledek prokazuje, že pro hodnocení rizika bude nutné vycházet z biologické aktivity organických látek vázaných na aerosoly, které mohou být z hlediska ovlivnění zdravotního stavu významnější než samotné působení jemných prachových částic.

O vlivu znečištěného ovzduší na kvalitu spermií diskutoval prof. Jiří Rubeš z Výzkumného ústavu veterinárního lékařství, v. v. i., v Brně. Studii vědci provedli na

skupině dobrovolníků v Praze. Při použití metody stanovení fragmentace DNA ve spermiích bylo prokázáno, že již koncentrace vyšší než 1 ng B[a]P/m³ významně fragmentaci DNA zvyšují. Důsledkem této změny může být snížená schopnost spermií k oplodnění.

MUDr. Eva Rychlíková z České inspekce životního prostředí hodnotila zdravotní rizika znečištění ovzduší jemnými prachovými částicemi pro dospělé a děti z Ostravy-Bartovic a jak se specificky projevuje znečištění ovzduší z nedaleké ocelárny. Prokazovala ovlivnění počtu úmrtí, ovlivnění pracovní neschopnosti, chronické bronchitidy u dospělých, onemocnění dolních cest dýchacích u dětí, zánětu středního ucha i ovlivnění porodní váhy. Získané poznatky by měli odborníci využít pro integrované řízení kvality ovzduší v oblasti zatěžované těžkým průmyslem.

Cílem *Programu Ostrava* je s použitím nejnovějších metod genomiky získat nové poznatky o mechanismech působení komplexních směsí látek vázaných na prachové částice k-PAU, toxické kovy i VOC v ovzduší na lidský organismus v nejznečištěnější oblasti České republiky – na Ostravsku. V molekulárně-epidemiologické studii na různých populacích – děti, policisté – budou vědci studovat nežádoucí účinky směsi polutantů a zejména mechanismy působení těchto směsí na lidský genom z hlediska celkové genové exprese a individuální genetické vnímavosti k působení toxických látek v ovzduší (genetické polymorfismy). Lze se domnívat, že z hlediska zátěže populace i navržených metod se jedná v rámci EU o skutečně unikátní výzkum. ■

RADIM ŠRÁM,

Ústav experimentální medicíny AV ČR, v. v. i.

Informace z 12. zasedání Akademické rady AV ČR dne 12. ledna 2010

Akademická rada se zabývala těmito nejdůležitějšími záležitostmi:

Schválila

- statut cen Akademie věd ČR a Jednací řád komise pro udělování cen AV ČR;
- statut Koordinační komise pro zařazování pracovníků do nejvyššího kvalifikačního stupně;
- Smlouvu o spolupráci na projektu *Moravian Science Centre Brno* mezi AV ČR a Jihomoravským krajem;
- přidělení finančních prostředků na podporu jednoho výzkumného projektu a jednoho dlouhodobého pobytu v roce 2010 v rámci Programu interní podpory projektů mezinárodní spolupráce AV ČR;
- zprávu Komise pro kontrolu činnosti Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i.;
- úkony navržené Majetkovou komisí AV ČR ve věci nakládání s nemovitým majetkem dle zápisu z jejího 9. zasedání, konaného dne 5. ledna 2010, a přidělení služebních a startovacích bytů dle zápisu z 5. zasedání Bytové komise AV ČR konaného dne 5. ledna 2010.

Souhlasila

- s provedením hodnocení výzkumné činnosti pracovišť AV ČR v roce 2010;
- s uzavřením Smlouvy o zřízení a provozování společného pracoviště v rámci sdružení *Laboratoř sorpční a porozimetrické analýzy*;
- s výsledky konkurzního řízení na zahraniční pracovní cesty v rámci dvoustranných dohod pro rok 2010.

Jmenovala

- místopředsedou GA AV pro oblast věd o neživé přírodě RNDr. Vladimíra Rudajeva, DrSc., s účinností od 12. ledna 2010;
- ředitelem Ústavu fyziky plazmatu AV ČR, v. v. i., Ing. Petra Křenka, CSc., na pětileté funkční období s účinností od 1. února 2010, tj. do 31. ledna 2015;

- ředitelkou Biotechnologického ústavu AV ČR, v. v. i., doc. RNDr. Janu Pěkníkovou, CSc., na pětileté funkční období s účinností od 14. ledna 2010, tj. do 13. ledna 2015;
- předsedkyní Dozorčí rady Orientálního ústavu AV ČR, v. v. i., PhDr. Ivanu Laiblovou Kadlecovou s účinností od 13. ledna 2010 na pětileté funkční období, tj. do 12. ledna 2015;
- předsedou Dozorčí rady Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., prof. PhDr. Jaroslava Pánka, DrSc., s účinností od 13. ledna 2010 s tím, že jeho funkční období zůstává nezměněno, tj. do 30. dubna 2012;
- členkou Dozorčí rady Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., PhDr. Ivanu Laiblovou Kadlecovou s účinností od 13. ledna 2010 na pětileté funkční období, tj. do 12. ledna 2015;
- členkou Dozorčí rady Střediska společných činností AV ČR, v. v. i., Mgr. Renatu Vlčkovou s účinností od 13. ledna 2010 na pětileté funkční období, tj. do 12. ledna 2015;
- členem Rady pro spolupráci AV ČR s podnikatelskou a aplikační sférou Mgr. Petra Borovského (Středisko společných činností AV ČR, v. v. i.).

Vzala se souhlasem na vědomí

- opatření provedená k realizaci závěrů XXXV. zasedání Akademického sněmu 15. prosince 2009.

Vzala na vědomí

- zprávu o průběhu konání *Týdne vědy a techniky 2009*;
- zprávu k návrhu postupu konstitování Akademického sněmu AV ČR pro funkční období 2010–2014.

Vyhlášení veřejného výběrového řízení na obsazení funkce ředitele pracoviště

Rada Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i.,

vyhlašuje veřejné výběrové řízení na obsazení funkce ředitele/ředitelky pracoviště.

Požadavky:

splnění zákonných podmínek, zejména podle ustanovení § 17 odst. 4 až 6 zákona č. 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích, v platném znění; vysokoškolské vzdělání a vědecká nebo vědeckopedagogická kvalifikace v oboru právo; významné výsledky tvůrčí vědecké činnosti; organizační schopnosti a zkušenosti s řízením v oblasti vědy a výzkumu; jazykové znalosti; morální bezúhonnost.

Příhlašku do výběrového řízení je třeba doručit v zalepené obálce označené nápisem „Výběrové řízení“ nejpozději **do 25. března 2010 do 16:00 hod.** na adresu:

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i., Národní 18, 116 00 Praha 1.

Součástí přihlášky musí být strukturovaný životopis, doklady o dosaženém vzdělání a jazykové kvalifikaci a dále přehled o dosavadní profesní, publikační, pedagogické, přednáškové a jiné relevantní činnosti uchazeče.

Výběrová komise si v rámci výběrového řízení vyhrazuje možnost vyslechnout v osobním pohovoru uchazečovu představu o funkci, o níž se uchází, a o záměrech, které by v ní chtěl realizovat.

Informace z 249. zasedání Rady pro výzkum, vývoj a inovace dne 15. ledna 2010

ZÁVAŽNÉ PROJEDNÁVANÉ BODY A ZÁVĚRY ZE ZASEDÁNÍ

Rada schválila Návrh výdajů státního rozpočtu na výzkum, vývoj a inovace na rok 2011 s úpravou podle výsledku zasedání Rady. Ten podle § 5a odst. 2 zákona č. 130/2002 Sb. zašle správcům rozpočtových kapitol do 22. ledna 2010 současně s návrhem výše výdajů na rozvoj výzkumných organizací vycházející z hodnocení výsledků výzkumu a vývoje v roce 2009. Návně do 12. února 2010 předloží správci rozpočtových kapitol návrh zpracovaný podle zákona č. 130/2002 Sb. a Směrnice k přípravě návrhu výdajů na VaVal na rok 2011. Návrh Rady vychází z výdajů stanovených střednědobým výhledem výdajů na VaVal na léta 2011 a 2012, schváleného usnesením vlády ze dne 29. června 2009 č. 838. Vzhledem k prohlášení vlády ze dne 5. října 2009 a závazkům, které vláda u jednotlivých programů schválila, návrh vychází z toho, že celkové výdaje na rok 2011 budou oproti střednědobému výhledu zvýšeny o 1 718 588 tis. Kč, tj. na 26 563432 tis. Kč.

Seznam kandidátů navržených na členství ve Výzkumné radě TA ČR a Vědecké radě GA ČR

Po výzvě předložené na prosincovém zasedání Rady bylo do výzkumné rady TA ČR navrženo celkem 105 kandidátů od cca 80 navrhovatelů. Do vědecké rady GA ČR bylo navrženo celkem 63 kandidátů od cca 46 navrhovatelů. Vzhledem k předpokládané změně složení RVVI v nejbližší době proběhnou volby do výzkumné rady TA ČR a vědecké rady GA ČR až po této obměně.

Hodnocení výsledků výzkumu a vývoje v roce 2009

Radě bylo předloženo ke schválení Hodnocení výsledků VaV v roce 2009 podle Metodiky hodnocení schválené na 244. zasedání Rady z června 2009. Hodnocení proběhlo ve třech etapách. Výstupem Hodnocení je pět tabulek a návrh vypořádání připomínek meziresortního připomínkového řízení k výstupům z První etapy Hodnocení výsledků VaV v roce 2009.

Součástí připomínek resortů byla i jejich vyjádření (resp. vyjádření výzkumných organizací v jejich působnosti) k cca 12 000 výsledkům (cca 0,5 % hodnocených výsledků). Tyto případy budou projednány s jednotlivými poskytovateli individuálně. Jde zejména o případy, kdy výsledek nebyl do hodnocení 2009 zařazen, protože neodpovídal definici nebo nesplnil podmínky uvedené v definici.

Rada schválila Hodnocení výsledků VaV v roce 2009 a vypořádání připomínek meziresortního připomínkového řízení k výstupům z První etapy Hodnocení. Poskyvatelé budou informováni o vypořádání připomínek prostřednictvím jim vyhrazené části portálu www.vyzkum.cz. Dále bylo sekretariátu uloženo projednat s poskytovateli vyjádření výzkumných organizací v jejich působnosti k cca 12 000 výsledkům a o výsledku ji informovat na 250. zasedání Rady a zveřejnit výsledky na www.vyzkum.cz.

Návrh na uplatnění sankcí dle ustanovení § 14 zákona

Zákon o podpoře VaVal ukládá provozovateli IS VaVal povinnost v případech, kdy jsou do IS VaVal předány údaje, které neodpovídají

definici datových prvků a které ovlivní výši poskytnuté podpory, takové údaje ze systému odstranit a upozornit na to RVVI. Rada na základě této skutečnosti sníží na následující pětileté období pro příslušného poskytovatele výši výdajů, a to každoročně až o 100 % objemu podpory, která měla být podle těchto nesprávných údajů na daný rok poskytnuta. Poskytovatel pak obdobným způsobem sníží podporu příjemci, který mu nesprávné údaje předal.

V první části kontrol zaměřených na druh výsledku V – výzkumná zpráva vyplynulo, že vyjma MO, MV a NBÚ u všech ostatních poskytovatelů předložené výzkumné zprávy nesplňují zákonem stanovená kritéria. Tyto výzkumné zprávy jsou totiž výsledkem VaVal pouze v případě, že obsahují utajované informace.

Bylo navrženo uplatnit sankce u všech 745 neoprávněně uplatněných výsledků druhu V, neboť u něj nedošlo od roku 2002 k žádné změně v jeho definici (v definici datových prvků) či ke změně způsobu předávání dat, kterým by uvedené skutečnosti mohly být způsobeny, a to ve výši 50 %.

Rada požádá provozovatele, aby na 250. zasedání předložil návrh na uplatnění sankcí tak, aby poskyvatelé mohli podle § 14 odst. 5 zákona snížit podporu příjemci, který mu nepravdivé údaje předal.

Návrh na financování projektů velkých infrastruktur výzkumu THALES, JHR, SHARE

Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy byl ke stanovisku Radě předložen *Návrh na financování projektů velkých infrastruktur výzkumu a vývoje THALES (třiosý spektrometr studených neutronů), JHR (Jules Horowitz Reactor), SHARE (Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe)*. Účast na velkých výzkumných infrastrukturách panevropského významu je příležitostí, díky které se české podniky i výzkumní pracovníci mohou podílet na vývoji a aplikaci vysoce specializovaných technologií a uvést výsledky své činnosti na evropský trh. Proto byly pro formu příspěvku v případě projektu *Thales* a projektu *Jules Horowitz Reactor* zvoleny tzv. naturální neboli in-kind příspěvky, které spočívají v tom, že určitá část zařízení, popřípadě zařízení celé je vyvinuto na území ČR a následně integrováno do velké infrastruktury výzkumu mimo území ČR. V případě projektu *SHARE* se jedná o vytvoření a provoz uzlu této distribuované výzkumné infrastruktury na území ČR.

Rada schválila návrh stanoviska k návrhu na financování projektů velkých infrastruktur výzkumu *THALES, JHR, SHARE*, v jehož závěru se uvádí: „Rada doporučuje vládě materiál schválit ve znění se zapracovanými připomínkami“. Toto stanovisko bude zasláno MŠMT. Rada dále požádá Ministerstvo, aby poskytlo indikativní seznam projektů velkých infrastruktur, které jsou uvedeny v návrhu výdajů na r. 2011, včetně termínů jejich předložení vládě.

Celé znění naleznete na www.vyzkum.cz.

FOTO: ARCHIV ES PRES

Španělská ministryně pro výzkum a inovace Cristina Garmendia Mendizábalová uvedla, že „rok 2010 bude svědkem konce velmi důležitého cyklu EU, cyklu iniciovaného Evropskou radou v roce 2000, spojeného se zahájením Lisabonské strategie [...] V roce 2010 ale začne éra nová. Ta bude spojená s tvorbou strategie pro rok 2020 vznikající v kontextu finanční a hospodářské krize“.

ŠPANĚLSKÉ PŘEDSEDNICTVÍ – VĚDA PRO OBNOVU A EK

V prosinci loňského roku vstoupila v platnost Lisabonská smlouva, která mimo jiné přináší i nové prvky fungování předsednického státu v Radě EU. V únoru 2010 zahájí činnost nová Evropská komise a v rámci ní bude jmenována nová komisařka pro výzkum a inovace. Evropská unie také přichází s definicí nové strategie pro rok 2020 a současně stále hledá východiska z ekonomické krize. V tomto politickém kontextu se 1. ledna 2010 ujímá půlročního předsednictví v Radě EU Španělsko.

O co bude španělské předsednictví usilovat? Španělské předsednictví je prvním, které se ujímá funkce půlročního předsednictví již v plné platnosti pravidel Lisabonské smlouvy. Jeho zkušenosti s nově vytvořenými unijními posty – stálým předsedou Evropské rady a Vysokou představitelkou EU pro zahraniční vztahy a bezpečnostní politiku – tak budou formovat budoucí fungování vzájemných vztahů a spolupráce mezi těmito stálými představiteli EU a předsednickým státem. Sama úspěšná implementace Lisabonské smlouvy je jednou z hlavních priorit předsednictví. Španělsko chce pokračovat v boji proti ekonomické krizi, a proto podpoří vytvoření nové strategie v oblasti rozpočtové politiky a návrat k respektování unijních rozpočtových pravidel. V rámci vnějších vztahů naplánovalo Španělsko více než deset summitů mezi EU a třetími zeměmi, přičemž posílení spolupráce se zeměmi Latinské Ameriky bude jednou z jeho priorit. V neposlední řadě se budou Španělé snažit o větší a aktivnější zapojení občanů do rozhodování EU.

Tři I v oblasti výzkumu a vývoje

Španělsko si v oblasti výzkumu a vývoje stanovilo tři hlavní osy, které by měly vést Evropský výzkumný prostor (ERA) kupředu: *Integration* (integrace), *Involvement* (spoluodpovědnost) a *Inclusion* (začlenění).

Integrační osa se vztahuje k důležitosti integrace politiky výzkumu a vývoje do ostatních evropských politik, a to zejména do formující se strategie EU pro rok 2020. Neopomíjí ani integraci výzkumu a inovací do jednotného prostoru např. dalším posílením fungování Evropského inovačního a technologického institutu (EIT). V rámci této osy chce Španělsko také navázat na dohody dosažené během švédského předsednictví v oblasti správného řízení ERA a současně se chce věnovat klíčovým iniciativám jeho rozvoje – partnerství pro výzkumníky, společnému programování a výzkumným infrastrukturám.

Prostřednictvím osy spoluodpovědnosti chce Španělsko zajistit, aby všechny nástroje podporující výzkum, vývoj a inovace v Evropě, ať už na regionální, národní nebo celoevropské úrovni, koordinovaně reagovaly na hlavní výzvy, kterým evropská společnost v současnosti čelí. Jedná se zejména o změny klimatu, hledání nových energetických zdrojů, stárnutí a nemoci populace či globalizaci. Věda a inovace by se měly stát klíčovým faktorem pro obnovu a posílení evropských ekonomik. V rámci této osy tak budou podporována partnerství veřejného a soukromého sektoru definovaná Plánem hospodářské obnovy. Španělé také hodlají pokračovat ve zjednodušování pravidel účasti v RP, které by mohlo vést k vytvoření nového modelu založeného na vzájemné důvěře.

Věda a výzkum by měly sehrávat aktivnější roli v oblasti sociální soudržnosti, v boji proti chudobě a vyloučení ze společnosti. Tento aspekt je součástí třetí osy priorit španělského předsednictví v oblasti výzkumu a vývoje – začlenění. Španělsko zastává názor, že Evropa má povinnost a příležitost vést boj proti nerovnosti právě s pomocí vědy a technologií. ERA by měl být budován s myšlenkou na tuto vědeckou, technologickou a etickou výzvu; sociální dimenze výzkumu a inovací by se tak měla stát jeho novým pilířem. Jedná se o mnohostrannou výzvu, která v sobě zahrnuje takové faktory jako globální přístup k lékům a inovativním zdravotnickým technologiím či boj vedoucí k překonání mezery v oblasti informačních technologií.

Inovace jako nástroj obnovené Lisabonské strategie

V oblasti inovací budou aktivity španělského předsednictví úzce provázány s cíli obnovené Lisabonské strategie. Zaměří se především na následující čtyři aspekty. Zaprvé půjde o posílení investic do korporativního výzkumu, vývoje a demonstrací prostřednictvím nárůstu základního výzkumu ve veřejném sektoru, lepšího provázání výrobních potřeb s výsledky

V RADĚ EVROPSKÉ UNIE EKONOMICKÝ RŮST

2010.es

výzkumu a poskytnutí většího objemu financování na úrovni firem. Prostřednictvím podpory a rozvoje nově se objevujících sektorů (biotechnologie, informační a komunikační technologie, alternativní energie) chce španělské předsednictví přispět k řešení aktuálních výzev, kterým evropská společnost čelí. Španělsko se také zaměří na rozvoj informační společnosti, a to podporou zvýšení kvality a objemu elektronických veřejných služeb a zdůrazněním evropské širokopásmové strategie (European broadband strategy). V neposlední řadě bude španělské předsednictví podporovat inovace v malých a středních podnicích (MSP). Chce toho dosáhnout prostřednictvím propagace role vědeckých zprostředkovatelů, posílením investic do platform spolupráce mezi MSP a veřejnými výzkumnými centry a rozšiřováním služeb podporujících netechnologické inovace.

Výsledkem úsilí španělského předsednictví by tak mělo být zlepšení specifických aspektů vědy, výzkumu a inovací v Evropě. Půjde zejména o základní výzkum založený na excelenci, administrativní zjednodušení rámcového programu, zvýšení mobility výzkumných pracovníků, další rozvoj cestovní mapy pro evropské výzkumné infrastruktury či propojení výzkumné a inovační politiky a jejich lepší provázanost na další evropské politiky.

Společné priority – společné logo

Společně s Belgií a Maďarskem (státy, které budou předsedat Radě EU v druhé polovině roku 2010 a na začátku roku 2011) připravilo Španělsko také osmáctiměsíční pracovní program. Jeho hlavní myšlenkou je zdůraznění důležitosti výzkumu, vývoje a inovací v obnovené Lisabonské strategii po roce 2010. Předsednické trio se dále zaměří na analýzu střednědobého hodnocení 7. rámcového programu a implementaci společného programování, význam regionální dimenze inovační a výzkumné politiky a na atraktivitu vědeckovýzkumné kariéry a přilákání nejlepších světových mozků do Evropy. Budou též společně monitorovat vznik prvních znalostních a inovačních společenství (KICs) Evropského inovačního a techno-

logického institutu a pokrok ve vývoji panevropských výzkumných infrastruktur. Španělsko, Belgie a Maďarsko nepřipravily pouze společný pracovní program svých půlročních předsednictví v Radě EU. Poprvé v historii se trio předsednických států rozhodlo, že bude mít jednotné společné logo.

Více informací o španělském předsednictví naleznete na webových stránkách <http://www.eu2010.es>, o prioritách v oblasti výzkumu, vývoje a inovací na <http://cordis.europa.eu/presidency>.

Přehled hlavních akcí španělského předsednictví v oblasti výzkumu, vývoje a inovací

ICT4EE: ICT for Energy Efficiency – Informační a komunikační technologie pro energetickou efektivnost (Brusel, 23.–24. 2.); *Corporate R&D – An engine for growth, a challenge for European policy (CONCORD 2010) – Korporativní výzkum a vývoj – motor pro růst, výzva pro evropskou politiku* (Sevilla, 3.–4. 3.); *Conference on Space and Security – Konference o kosmickém výzkumu a bezpečnosti* (Madrid, 10.–11. 3.); *Week of Innovative Regions in Europe (WIRES 2010) – Týden evropských inovativních regionů* (Grenada, 15.–17. 3.); *European Conference on Research Infrastructures 2010 (ECRI 2010) – Evropská konference o výzkumných infrastrukturách 2010* (Barcelona, 23.–24. 3.); *Science against Poverty – Věda proti chudobě* (Segovia, 8.–9. 4.);

European Framework Programmes: From Economic Recovery to Sustainability – Evropské rámcové programy: Od ekonomické obnovy k udržitelnosti (Valencie, 13.–14. 5); *Launching of EIT KICs and Conference on Innovation – Zahajovací akce k prvním Znalostním a inovačním společenstvím EIT a konference o inovacích* (San Sebastian, 29.–30. 4); *Science Journalism – Vědecká žurnalistika* (Madrid, 10.–14. 5); *Citizen's Agenda for Science and Innovation 2010 – Agenda občanů pro vědu a inovace 2010* (12.–26. 5). ■

LENKA HAVLÍČKOVÁ,

CZELO – Česká stýčná kancelář pro VaV, Brusel,
Technologické centrum AV ČR

Pražská skupina Společnosti pro vědu a umění

Vás srdečně zve **11. března 2010** na přednášku prof. MUDr. **Ivana Rašky** a prof. MUDr. **Ivo Hány** na téma **Kdo byl prof. MUDr. Karel Raška?**

Setkání se koná v **17:00 hod.** v budově Akademie věd ČR, Národní 3, Praha 1, místnost č. 206, 2. patro.
Vstup volný.

FOTO: ARCHIV MASARYKOVY UNIVERZITY, C fot. I 183

VÁCLAV HRUBÝ

(1885–1933)

„Listina, písemnost složená a upravená, aby vydala právně platné svědectví o právním počínu, je vzácným plodem a podstatným znakem kultury velmi vyspělé.“ Badatelskou práci nadmíru schopného paleografa i diplomatika Václava Hrubého charakterizuje zejména častý kritický a polemický postoj. Historikova kritická zvědavost se totiž snažila vždy proniknout až k jádru otázky.

V jeho kritickém individualismu však byla přítomna pozitivní konstrukční vložka. Od prvních prací si nevolil témata snadná, ale rozbíhal se za kritickými záhadami, o jejichž řešení se před ním pokoušeli leckterí jiní badatelé.

Ve vědecké historické práci vynikal schopností kombinace, při které mu odpůrci vyčítali přílišnou lehkost svádějící na scesti. Na poznámky o sobě byl velmi citlivý, dlouho a bolestně o nich přemítal. Ve svém pojetí nepovažoval diplomatiku a paleografii za pouhé „pomocné“ vědy historické. V soustavě historických věd pro něho byly „základními vědami historickými“, jež vlastními metodami dospívají ke konečným závěrům.

Václav Hrubý se narodil 9. října 1885 v Hradci Králové. Gymnázium navštěvoval v Chrudimi a v Praze, kde v roce 1904 maturoval. Ve studiích pokračoval na Filozofické fakultě pražské Karlo-Ferdinandovy univerzity, kde si zapisoval přednášky především Gollových žáků Pekaře, Bidla, Šusty a Novotného. Osobitost jeho studijního postupu se projevila tím, že se stal žákem Gustava Friedricha. Po dvou letech studií v Praze přešel na univerzitu do Vídně, kde si na Ústavu pro rakouský dějepis prohluboval a rozšiřoval znalosti v oboru pomocných věd historických. Ve své rigorózní práci se věnoval *Listině biskupů Pražských z let 1258–1343*. Následně se tato rozšířená a prohloubená studie stala prací disertační (1913). V přílohách vlastnoručně nakreslil faksimile biskupských listin.

Václav Hrubý pracovně začínal jako asistent v Archivu Národního muzea, kde se postupně vypracoval na post vedoucího (1909–1922). Po habilitaci se stal docentem pomocných věd historických na Filozofické fakultě Karlovy univerzity a zahájil své pražské přednášky především z oblasti české diplomatiky (1920). Tutéž tematiku přednášel také na tehdy nedávno založené Státní archivní škole v Praze, kde byl i členem zkušební komise (1921–1924). Řadou studií věnovaných zejména listinné diplomatice a drobným paleografickým otázkám přispěl do *Časopisu Archivní školy*. Jeho recenzní činnost zabírala celou šíři pomocných věd historických. V roce 1921 se stal prvním správcem a ředitelem Československého státního historického ústavu vydavatelského, kde se hlavně připravoval edičně-vydavatelský

úkol zaměřený na diplomatický materiál středověku. Sám připravil impozantní torzo edice listin *Korunního archivu českého (Archivum Coronae regni Bohemiae, I-1 a II (-1305 a 1346–1355))* (1935 a 1928).

V roce 1925 přešel jako mimořádný profesor pomocných věd historických na Masarykovu univerzitu do Brna. Koncem roku 1928 se stal profesorem řádným. Program svých brněnských přednášek všeobecně rozšířil. V další historické práci vysokého nasazení se u Hrubého stále střetaly dvě protivy. Obrazně to v historikově nekrologu vystihl Václav Urbánek, když napsal, jak se Hrubý s horlivostí sobě vlastní nořil do podrobného studia, avšak přitom s neuhastitelnou touhou vzhlížel k vzdušnému obláčku ideální syntézy. Také proto některé pracovní projekty zůstaly jen v rovině plánů. Z *Úvodů* (do diplomatiky, do české paleografie) autor realizoval pouze *Úvod do archivní teorie a praxe* (1930). Za vzor a ozdabu našich paleografických studií neváhal označit Hrubého práci *Václav Hanka a jeho Rukopis Královédvorský* (1919) odborník velmi kompetentní, prof. Václav Vojtíšek. Z rukopisu po autorově předčasném úmrtí (15. ledna 1933) připravil k tisku *Tři studie k české diplomatice* (1936) prof. Jindřich Šebánek.

Profesor Václav Hrubý kladl před pomocné vědy historické vysoké cíle. V jejich pracovním postupu se mu popis zdál někdy účelem. Podle něho je třeba jít dál. Ediční práce by neměla být jen jakýmsi mechanickým pomocníkem badatelů jiných, ale měla by usilovat o obsahové, tedy vskutku vědecké proniknutí látky. Při ohledávání pouze formální, povrchové stránky se Hrubému práce zdála jako bezduchá a mechanická. Je třeba ocenit jeho kritickou i kombinační bystrost, která ne bez důvodu klade nové otázky a další bádání nutí na ně odpovídat. ■

PAVEL HOLÁT,
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Pavel Klener a Pavel Klener jr.:

NOVÁ PROTINÁDOROVÁ LÉČIVA A LÉČEBNÉ STRATEGIE V ONKOLOGII, Grada, Praha 2009

Zdánlivě útlá kniha otce a syna Klenerových přináší ve skvělé úpravě nejnovější poznatky o podstatě a léčbě nádorových onemocnění. Publikace obsahuje na 133 stranách obecnou část a na 55 stranách část speciální.

Prvou, obecnou část neváhám nazvat molekulární a buněčnou onkologií. Ve dvanácti kapitolách autoři pojednávají o všech základních ověřených i ověřovaných mechanismech vzniku nádorů. Jednu z nich věnují principům moderní a nadějně metody budoucnosti – genové terapii nádorů, jinou epigenetickým chemoterapeutikům, dále imunoterapii a monoklonálními protilátkám. A samozřejmě i poznatkům takřkajíc klasickým.

Nádorová onemocnění mají ovšem mnohočetné příčiny a jejich molekulární podstatě teprve začínáme, vlastně jen v ojedinělých případech, rozumět. Mnoho rozhodujících dějů se odehrává na úrovni regulace replikace a reparace DNA a exprese jednotlivých genů i celých genových uskupení. Kapitola věnovaná podstatě terapie cílené specificky na nádorové buňky je zaměřena na využití rozdílů v regulačních mechanismech nádorových a nenádorových buněk. Jde v současnosti o velmi rozvíjené téma výzkumu a první výsledky jsou nadějně.

Speciální část knihy se věnuje přehledu nově zaváděných přípravků. Členění této části odpovídá členění první, obecné části. Lékař může tedy u jednotlivých léků hned získat kvalifikovanou informaci o molekulární podstatě jejich působení. Zajímavý je návrat k některým přípravkům v minulosti z různých důvodů opuštěným. Jsou to například deriváty azacytozinu, původního českého chemoterapeutika, syn-

tetizovaného a intenzivně studovaného na Ústavu organické chemie a biochemie Akademie věd od šedesátých let minulého století. Zajímavý je návrat k thalidomidu, vyřazeného z léčby v šedesátých letech pro závažné teratogenní účinky.

I když dnes ještě v léčbě nádorových onemocnění převažují klasické chemické přípravky typu antimetabolitů, které mají zpravidla negativní vedlejší účinky, je zřejmé, že budou postupně doplňovány a v budoucnu snad i nahrazovány biologickými léčivými typy DNA vakcín, genovou terapií a modifikacemi specifických genů. Kniha autorů Pavla Klenera otce a Pavla Klenera syna je velmi dobrým základem pro úvahy na tato témata. Kniha je poměrně stručná, což oceňuji, protože podstatné není ředěno nepodstatným. Zvláště vítám, že autoři dokázali vybrat poznatky, které jsou dobře prokázány a které tedy přetrvávají v nezměněné nebo jen mírně změněné podobě delší dobu. Kniha nezastará tak rychle, jak to u podobných děl zhusta bývá. ■

VÁCLAV PAČES,

Ústav molekulární genetiky AV ČR, v. v. i.

Oznámení o obhajobách

Obhajoba disertační práce Michala Šumbery, CSc.,
s názvem **High energy nuclear physics and multiparticle dynamics**
se koná dne 3. března 2010 v 09:30 hod.
v zasedací síni Ústavu jaderné fyziky AV ČR, v. v. i., Řež.

Obhajoba disertační práce doc. RNDr. Petra Bouře, CSc.,
s názvem **Simulations of Protein Vibrational Spectra**
se koná dne 8. března 2010 v 10:00 hod.
v Ústavu fyzikální chemie J. Heyrovského AV ČR, v. v. i., Dolejškova 3, Praha 8.

TOPIC OF THE MONTH

Czech Science Crossroads

In this issue, we feature an article by Professor Jiří Drahoš, president of the Academy of the Sciences of the Czech Republic. The article focuses on a current situation of in the Academy. He emphasises that the ASCR is the most efficient institution in the field of science and research in Czech Republic. What's more, the Academy was 99th among 2000 institutions evaluated by *Climago Institutions Ranking: 2009 World Report*. In December 2009 at the Academic Assembly, the Czech Science Academy head. Censured the Government Council for Research and, Development and Innovation for downgrading its funding system of support for science. In his speech at the Assembly he also stressed that Academy as a consequence of its research continuously returns to society what it has received for its scientific endeavours from public finances.

SCIENCE AND RESEARCH

The Iron Curtain: Dropping, Maintaining and Breaking

The international conference was held in Prague November 20–21, 2009. The occasion was the 20th anniversary of the fall of communist regimes in Central and Eastern Europe and the end of the Cold War. The Conference was organized by the Institute of Contemporary History of the ASCR in the cooperation with the Office of the Government of the CR and the Institute of International Studies of the Faculty of Social Science of the Charles University. Invited world known historians of contemporary history from eleven countries exchanged their opinions on issues concerning the role which the East-Central European countries played during the 45-year Cold War and to consider long-term consequences of this period which the international community is still poring over at the beginning of the 21st century.

Astronomical X-Ray Optics

The International Workshop on *Astronomical X-Ray Optics* took place in Prague December 6–12, 2009. Its goal was to present and to discuss recent and forthcoming technologies for future X-ray astronomy missions, with emphasis on IXO of ESA/NASA/JAXA. These missions require development of mostly innovative technologies, and invited speakers discussed the possibilities, results obtained so far, and new ideas in detail.

NEW PROJECT

Decovalex 2011

The Institute of Geonics of the ASCR organized the International Workshop on *Development of Coupled Models and their Validation against Experiments* as a part of the project designated as *DECOVALEX 2011*, which occurred in Prague October 21–23, 2009. This international research project was established as *DECOVALEX* for theoretical and experimental studies of coupled thermal, hydrological and mechanical processes in hard rocks.

FROM BRUSSELS

Spanish Presidency

Spain took over the European Union Presidency from Sweden on January 1, 2010. The main priority in the field of research and development is to move forward the European Research Area (ERA), conceived as a common shared space for knowledge. To achieve this objective, the Presidency has identified three "axes": *integration*, integrate R&D policies into other policies; *involvement*, ensure that R&D instruments at any level address the major challenges faced by society; and *inclusion*, science and innovation working together promote social cohesion and tackling poverty and exclusion.

BABUŠKOVA CENA

Letos již po šestnácté udělily Česká společnost pro mechaniku a Jednota českých matematiků a fyziků cenu i uznání za nejlepší práce v oboru počítačových věd. Cena určená pro studenty a mladé vědecké pracovníky je udílána každoročně a je spojena s finanční odměnou. Založil ji v roce 1994 významný český matematik Ivo Babuška, který od podzimu 1968 působí ve Spojených státech amerických, nyní v Institute for Computational Engineering and Sciences, University of Texas, Austin, TX.

Cenu profesora I. Babušky za rok 2009 získal Ing. Jakub Šístek, Ph.D., z Matematického ústavu AV ČR v Praze za doktorskou disertační práci *The finite element method in fluids: stabilization and domain decomposition*.

Druhé místo přisoudila komise Ing. Vojtěchu Minárikovi, Ph.D., za disertaci *Mathematical model of discrete dislocation dynamics*

obhájenou na Fakultě jaderné a fyzikálně inženýrské ČVUT v Praze. Třetí místo obsadili rovným dílem Ing. Jan Eliáš, Ph.D., z Fakulty stavební VUT v Brně za doktorskou disertaci *Discrete simulation of fracture processes in disordered materials* a Mgr. Jiří Hozman, Ph.D., z Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci s doktorskou disertací *Discontinuous Galerkin method for convection-diffusion problems*.

Čestná uznání byla udělena v kategorii diplomových prací. Rozhodnutím hodnotitelské komise získala první místo Ing. Martina Valtrůvá z Fakulty životního prostředí ČZU v Praze. Jako druhý se umístil Ing. Milan Hanuš (Fakulta aplikovaných věd ZČU v Plzni). ■

KAREL SEGETH,
Matematický ústav AV ČR, v. v. i.

NOVÉ KNIHY

ČESKOSLOVENŠTÍ POLITIČTÍ VĚZNI

Životní příběhy

Publikace obsahuje sedmnáct vybraných životních příběhů bývalých politických vězňů a vězeňkyň, kteří prožili část svého života za mřížemi československých komunistických věznic a trestaneckých pracovních táborů. Příběhy byly zaznamenány a zpracovány s využitím metody orální historie. Analytické kapitoly knihy se věnují vývoji československého vězeňství po druhé světové válce, vězeňským subkulturám, psychologickému pohledu na dopady politického věznění a způsoby jejich zvládání i vězeňské poezii jako svědectví a dokumentu své doby.

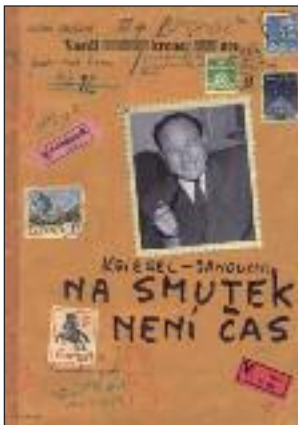
Bouška, T., Pinerová, K., Louč, M. (ed.), *Političtí vězni.cz, COHA, Praha 2009. Vydání 1.*

NA SMUTEK NENÍ ČAS

Korespondence mezi Františkem a Rivou Krieglovými a Františkem Janouchem a Adou Kolmanovou

Knihka představuje zajímavou kolekci dopisů a pohlednic z let 1974–1979 dvou významných československých osobností – politika a lékaře-humanisty MUDr. Františka Kriegla a jaderného fyzika a zakladatele Nadace Charty 77 prof. Františka Janoucha, které spojovalo pevné rodinné přátelství. Korespondence doplňují poznámky F. Janoucha, které mj. vysvětlují historické události a přibližují vystupující osoby.

Janouch, F., Groman, M., Štěpánek, D. (ed.), *Nadace Charty 77, Praha 2009. Vydání 1.*

NEJPRODÁVANĚJŠÍ KNIHY V KNIHKUPECTVÍ ACADEMIA V LEDNU 2010

1. Klíma, I. – Moje šílené století
2. Ibn Munkiz, U. – Kniha zkušeností arabského bojovníka s křižáky
3. Daničková, S. – Skrytá poselství vědy
4. Draaisma, D. – Proč život ubíhá rychleji, když stárneme
5. Mareš, M. – Přicházím z periferie republiky

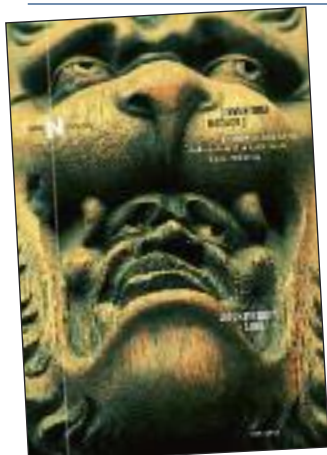
Tituly ostatních nakladatelů:

1. Manguel, A. – Knihovna v noci, Host
2. Vondra, R. – Osobnosti české historie, Skřivan
3. Jeník, J. – Kapitoly ze života v tropech, Jan Franta
4. Šinkarjov, L. – Všecko jsem skoro zapomněl..., Akropolis
5. Kris, E., Kurz, O. – Legenda o umělci, Arbor Vitae

Knihkupcův tip:

1. Płażewski, J. – Dějiny filmu 1895–2005, Academia

ŠÁRKA HOLÁ,
vedoucí knihkupectví Academia,
Václavské náměstí 34, Praha 1

na cestu ke čtenářům vypravili Petr Pithart, místopředseda Senátu PČR, Pavel Rychetský, předseda ústavního soudu ČR, a Lubomír Zaorálek, místopředseda Poslanecké sněmovny PČR.

INVENTURA HODNOT

V literární kavárně knihkupectví Academia na pražském Václavském náměstí se 4. února 2010 uskutečnil křest knihy *Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*, kterou vydalo Nakladatelství Academia. Publikaci

Výzkumný tým Centra pro sociální a ekonomické strategie FSV UK pod vedením Libora Prudkého shromáždil, zpracoval a v základních otázkách též interpretoval empirické sociologické výzkumy, které se na souborech reprezentativních za celou Českou republiku zabývaly zkoumáním hodnot. Výzkumy prezentují hodnoty jako to, co existuje – bez ohledu, zda odpovídají nějakému kodexu hodnot. V této perspektivě jde skutečně o inventuru hodnot v této zemi od 70. let minulého století až do současnosti.

Publikace je určena pro výuku sociálních věd, jako východisko pro výzkum navazující na řadu témat v ní uvedených, pro práci odborníků z jiných oblastí, včetně publicistiky, mediální práce, marketingových analýz, vzdělávání, výchovy, politiky či vládnutí.

NESNADNÁ CESTA ZA SVOBODOU

K oslavám pádu komunismu v bývalém Československu připravilo Národní muzeum ve své nové budově – dřívějším sídle Federálního shromáždění, později Rádia Svobodná Evropa – výstavu Za svobodu! Be Free!

VŠECHNA FOTA: STANISLAVA KYSELOVÁ, AKADEMICKÝ BULLETTN

Expozice, která je přístupná až do 6. července 2010, představuje totalitní dobu jak z pohledu oficiální komunistické propagandy, tak z perspektivy těch, kteří režimu vzdorovali. Nechybějí videoukázky politických procesů 50. let (tragédii této doby přibližuje mj. také dřevěná ohrádka, před níž stála Milada Horáková), plakáty s kampaní proti „americkému brouku“ mandelince bramborové či přehlídka dobových uniforem. Tísňovou a šedivou atmosféru poslední dekády komunismu navozuje panelákový obývací pokoj s typickou sedačkou a nábytkovou stěnou, kde z televizní obrazovky agituje Jaroslav Moučka alias soudruh Pláteník ze seriálu *Okres na severu*. Šíření necenzurovaných informací do Československa, počátky Svobodné Evropy a rozvoj samizdatu v 70. letech pro změnu dokumentuje šablona dutiny kufru automobilu, v němž se k nám provážely tiskoviny, nebo přístroje pro výrobu knih, novin a časopisů. Dvě chronologicky uspořádané části výstavy propojuje zasedací sál bývalé Sněmovny lidu.

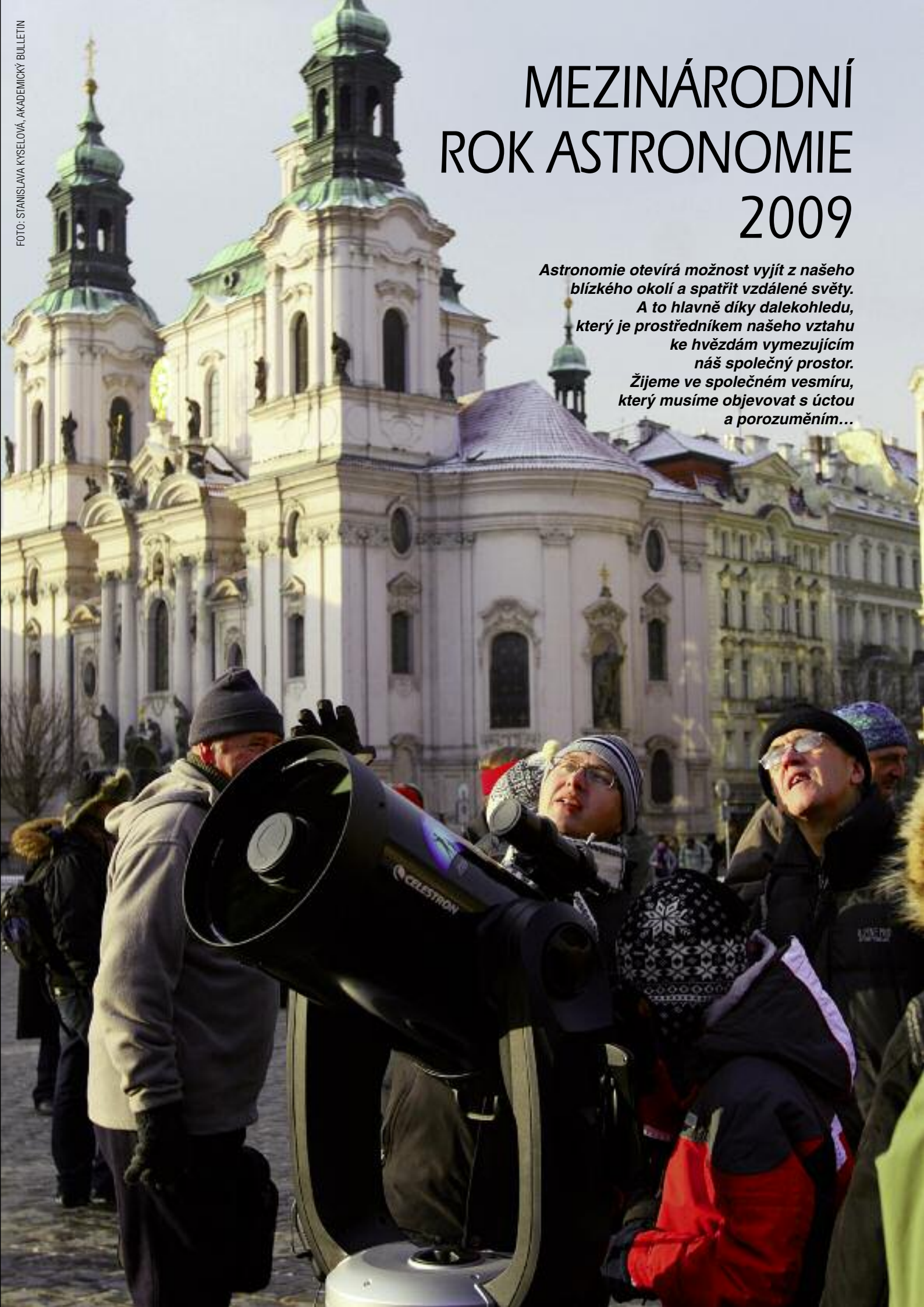
Výstavu doplňují v předsálí plakáty *Ohlasy Pražského jara a Charty 77 v Lotyšsku*, které ve spolupráci s Lotyšským velvyslanectvím a Státním archívem Lotyšska připravila Akademie věd ČR.

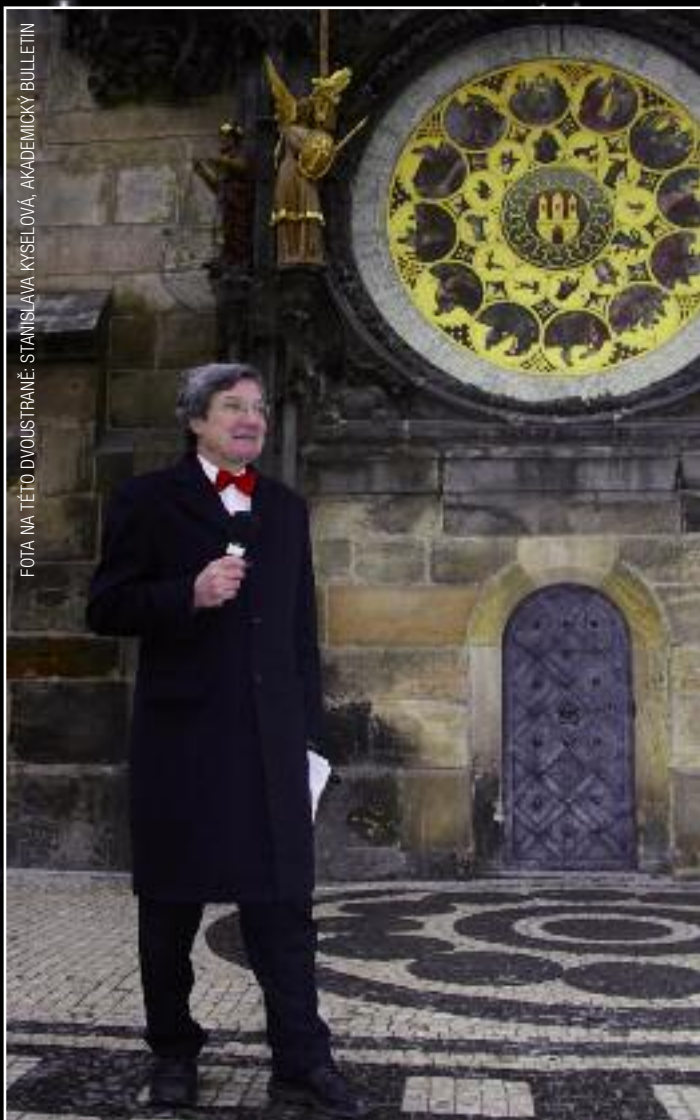
Isd

MEZINÁRODNÍ ROK ASTRONOMIE 2009

Astronomie otevírá možnost vyjít z našeho blízkého okolí a spatřit vzdálené světy. A to hlavně díky dalekohledu, který je prostředníkem našeho vztahu ke hvězdám vymezujícím náš společný prostor. Žijeme ve společném vesmíru, který musíme objevovat s úctou a porozuměním...

Astronomové se snaží zprostředkovat pohled do dálky, a posílit tak vztah k větším škálám. Na cestě však mají četné překážky a jednou z nich je světelné znečištění, které nás zejména ve městech od vesmíru zcela odděluje. Důležité signály z vesmíru blokuje také znečištění radiovými vlnami, ať už vlivem mobilních telefonů či v důsledku leteckých komunikací. Abychom mohli alespoň na chvíli ukázat impozantní velikost prostoru kolem nás, je třeba znečišťování oblohy zamezit. Vždyť v České republice má vztah člověka k vesmíru hlubokou tradici. Už před 400 lety publikoval Johannes Kepler, tehdy žijící v Praze, knihu *Astronomia Nova*, v níž oznámil dva zákony pohybu planet okolo Slunce: zákon ploch a zákon eliptického tvaru planetárních drah; oba založené na přesných pozorováních pohybu planety Mars Tychonem Brahe.

Vstup České republiky do Evropské jižní observatoře byl tedy přirozeným krokem navazujícím na zdejší astronomické tradice, který nám umožňuje účastnit se budování velkých astronomických infrastruktur, jež jsou nevyhnutelnou součástí špičkových vědeckých výzkumů. K tomu však potřebujeme novou generaci mladých vědců, kterou dnes oslovujeme na školách a univerzitách.

JAN PALOÚŠ

Rok astronomie odstartoval na přání komisaře Evropské unie Janeze Potočnika 7. ledna 2009 na Staroměstském náměstí v Praze, světové zahájení měl 15.–16. ledna v Paříži a poté, co odhalil sílu propojení profesionálních vědců s širokou veřejností, byl zakončen konferencí v Padově 9. a 10. ledna 2010. Právě na tamní univerzitě Galileo Galilei počátkem 17. století přednášel, čímž nepochybně ovlivnil nejméně 400 následujících let.

Mezinárodní rok astronomie 2009 byl vyhlášen jako připomenutí čtyřstého výročí prvních Galileiho teleskopických pozorování vesmíru. Galileo Galilei nebyl první, kdo dalekohled sestrojil; sám napsal, že byl motivován zprávou o dalekohledu holandského optika Hanse Lipperheye, který si zažádal o patentování svého vynálezu v roce 1608. Zmínky o optickém přístroji zobrazujícím vzdálené objekty jako blízké se však nacházejí v literatuře mnohem starší. Galilei nebyl ani první, kdo dalekohled namířil na oblohu. Podobná pozorování zahájili v roce 1609 nezávisle i Thomas Harriot v Anglii nebo Simon Marius v Německu. Galilei se však zasloužil o rozšíření nové pozorovací techniky tím, že si rychle uvědomil dalekosáhlé důsledky, které může přinést pro poznání nejen vesmíru, ale i základních přírodních zákonů a jejich filozofických důsledků. Okamžitě zahájil systematická pozorování, během nichž dalekohled postupně zdokonaloval. První výsledky publikoval již na jaře roku 1610 ve spise *Hvězdný posel*. Galileiho výsledky vyvolaly u některých současníků nedůvěru a kritiku, u dalších závist, u jiných ovšem uznání a obdiv. K prozíravým patřil

i Johannes Kepler, který okamžitě Galileimu odpověděl svým spisem *Rozprava s Hvězdným poslem*, v němž jeho výsledky pochválil a dále upřesnil.

Při porovnání technických parametrů Galileiho dalekohledů s našimi současnými pozemními i kosmickými přístroji nebo při srovnání tehdejších a dnešních teoretických problémů přírodních věd se tato historie může jevit jako pouhá kuriozita nezasluhující takové pozornosti. Z hlediska problematiky úlohy a postavení vědy ve společnosti je však tato kapitola z dějin vědy nesmírně poučná, a jak u nás ukázal právě rok 2009, stále aktuální. Uplatnění nových technologií v základním výzkumu – zdánlivě vzdáleném bezprostředním aplikacím – by mohlo nejen přispět k jejich zdokonalení, ale především se stát klíčem k formulování i řešení nových problémů v chápání obecných zákonitostí světa. Tím může být pro řešení praktických problémů přínosnější než vývoj, který se předem omezuje na dílčí úkoly.

PETR HADRAVA

FOTO: IMAGE CREDIT NASA 2009

FOTO: ARCHIV ASÚ AV ČR

FOTO: ARCHIV ASÚ AV ČR

FOTO: ARCHIV ASÚ AV ČR

Andrew Feustel nabídl Astronomickému ústavu, že při misi raketoplánu STS 125 určené k poslední servisní opravě Hubbleova dalekohledu, vezme na palubu předmět, který ústav vybere. Vedl ho k tomu vztah k ČR, protože jeho manželka má českou maminku. Z návrhů byly vybrány Písně kosmické Jana Nerudy, které jsou spojeny s ondřejovskou observatoří. Jan Neruda byl totiž kmotrem bratří Fričů, kteří ji založili, a citace z Písní kosmických jsou uvedeny na freskách historické pracovny hvězdárny. Nerudova otázka „jsou-li tam žáby taky...“ se tak symbolicky dostala k dalekohledu, který je patrně doposud nejúspěšnějším teleskopem všech dob.

V létě 2009 přiletěl do České republiky na pozvání Astronomického ústavu astronaut raketoplánové letky NASA Andrew Feustel – člověk, který se naposledy dotkl Hubbleova kosmického dalekohledu. Kromě oficiálních setkání s ministrem kultury, předsedou Akademie věd a dalšími měl na programu besedy s veřejností, které se těšily obrovskému zájmu. Nestane se vám často, že uvidíte amerického astronauta v pracovním úboru, jak se dívá do dalekohledu na sluneční skvrny. Na snímku se to povedlo před znojemským hradem.

Na besedy s Andrew Feustelem přicházeli zájemci od 5 do 100 roků. Chvilky to byly úžasné.

FOTO: ARCHIV ASÚ AV ČR

Snahou organizátorů Mezinárodního roku astronomie bylo přiblížit astronomii co nejširšímu počtu zájemců, ať už pohledem do dalekohledu nebo třeba na fotografie vesmíru. Pozorování se konala tam, kde bychom to čekali (observatoř v Ondřejově), i tam, kde bychom to nečekali – na Divadelním jarmarku pražského Divadla v Dlouhé (nahore), v Litomyšli při pohasnutí veřejného osvětlení, v zoologických zahradách, na náměstích a v parcích. Během roku k tomu přispěly dvě globální akce – v dubnu 100 hodin astronomie a na podzim Galileovy noci. Pouliční výstavu obřích fotografií Vesmír – dobrodružství objevů, která byla zahájena v den převzetí českého předsednictví v Radě EU, mohli lidé potkat v Praze, Brně a Ostravě.

Podobně jako každý rok jsme i v *Mezinárodním roce astronomie 2009* zaznamenali v dynamicky se rozvíjející astronomii a astrofyzice řadu výsledků, pozorování a objevů. Pozorovali jsme např. srážku planety Jupiter s neznámým tělesem a uvědomili si tak, že tyto srážky mohou být častější, než jsme si mysleli. Vědci objevili dalších 70 extrasolárních planet a opět jsme se přiblížili k lepšímu poznání planet u jiných hvězd. Astronomický ústav AV ČR, v. v. i., připomněl v rámci *Mezinárodního roku astronomie* světové prvenství české (československé) vědy – 50. výročí nálezu Příbramských meteoritů. Šlo o první případ na světě, kdy 7. dubna 1959 byla předem pozorována dráha v atmosféře, podle ní bylo vypočítáno místo dopadu tělesa a nalezen meteorit se známým původem ve Sluneční soustavě.

PETR HEINZEL

50. výročí Příbramských meteoritů – prvenství české (československé) vědy, kdy byl nalezen první tzv. meteorit s rodokmenem na světě. Vedle meteoritů mohli návštěvníci na výstavě Bolidy a pády meteoritů v hlavní budově AV ČR v Praze vidět původní kameru z ondřejovské stanice, která je zachytila (vlevo dole). Byl u toho i muž, který za to všechno mohl – Zdeněk Ceplecha. Vpravo dole zkoumá meteority v roce 1959, vlevo nahoře je má před sebou na tiskové konferenci v květnu 2009.

CENTRUM E2S V ONDŘEJOVĚ?

Ústav v tomto roce také připravil projekt Centra pro spolupráci s Evropskou kosmickou agenturou a Evropskou jižní observatoří v České republice, který předložil v rámci evropských center excellence do programu VaVpl strukturálních fondů EU. Reagoval tak na nové členství České republiky v těchto evropských organizacích. Ústav se již historicky dlouhodobě podílí na kosmických aktivitách ESA i na pozemních pozorováních ESO, a tak Centrum E2S logicky navazuje na české zapojení do Evropského výzkumného prostoru. V jistém slova smyslu nám tedy Mezinárodní rok astronomie nekončí...

Zaměření Centra E2S na ESA a ESO navazuje na tradiční výzkumné aktivity v oboru astronomie, astrofyziky a kosmického výzkumu, v nichž Astronomický ústav AV ČR, v. v. i., dosáhl významných výsledků. Dále reflektuje novou situaci v těchto oborech, tj. nové členství České republiky ve špičkových celoevropských organizacích působících v rámci ERA. ČR se členem Evropské kosmické agentury (European Space Agency – ESA) stala v roce 2008, v Evropské jižní observatoří (European Southern Observatory – ESO) figuruje od roku 2007. Členství vyžadují kvalitativně nové přístupy ve výzkumu, které v mnoha případech přesahují rámec oboru a mají úzkou návaznost na průmysl s vysoce inovačním charakterem. To se týká zejména spolupráce s ESA, kde je třeba aplikovat mnohdy nové a složité technologie pro vývoj a výrobu zařízení a přístrojů s tzv. kosmickou kvalifikací (space qualified). Zvládnutí postupů, koordinací s průmyslem, přenosu našeho odborného know-how do firem a dalších aspektů striktně vyžadovaných ze strany ESA bude jedním z klíčových úkolů Centra E2S. Totéž se týká i spolupráce s ESO. Centrum je proto nutné vybavit některými specifickými laboratořemi a přístroji a zároveň v jeho rámci vytvořit odpovídající prostředí pro denní kontakt s ESA a ESO. Nejde jen o vědu, musíme např. také umožnit tele- nebo videokonference, které ESA i ESO běžně využívají.

České členství v ESA nevzniklo jen z potřeb našeho oboru. Stejně jako ESA sama má daleko širší záběr. Obecně se jedná o výzkum a využití kosmického prostoru, což je jedna z priorit EU vyjádřená v mnoha klíčových dokumentech. Jednou z nejdůležitějších oblastí činnosti ESA jsou však vědecké programy zahrnující astronomii a astrofyziku. Na tyto programy platí ČR povinné roční příspěvky. V případě nového členského státu se 45 % těchto příspěvků automaticky vrací po dobu šesti let zpět do země; tyto prostředky mají zajistit postupné nastartování konkurenceschopnosti našeho průmyslu v oblasti

AUTOR VIZUALIZACE: MIROSLAV KADEČKA

space qualified technologií a dalších souvisejících programů. Některé firmy nebo organizace, s nimiž Astronomický ústav AV ČR spolupracuje, se již o podporu z tohoto programu ucházejí. Dalším zdrojem prostředků pro kosmický výzkum v rámci ESA je tzv. PRODEX, nepovinný program pro členské státy ESA, které do něj finančně přispívají. Z těchto prostředků je možné financovat účast členského státu především na vývoji a výrobě vědeckých experimentů (palubních přístrojů). PRODEX přímo navazuje na program ESA PECS, kterého se ČR účastnila během několika minulých let v rámci přípravy na plné členství v ESA. Astronomický ústav AV ČR realizoval či bude postupně dokončovat celkem pět projektů v rámci PECS.

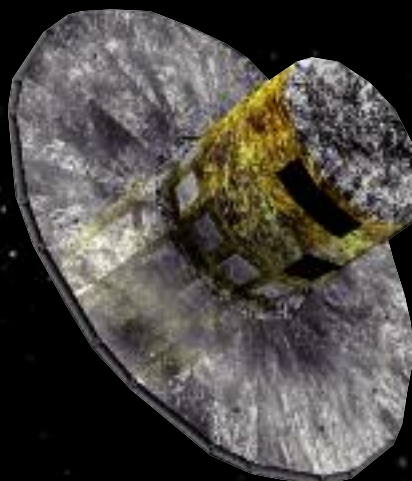
Programy ESA jsou až na některé výjimky, kdy se jedná o zpracování a vědeckou analýzu dat především z aktivních družic, velmi úzce propojeny s řadou průmyslových firem nebo skupin. Opět lze jako příklad uvést naši současnou i plánovanou účast na vývoji a výrobě série technologických družic ESA nazvaných PROBA. Na palubě PROBA 2 již nyní leťí české palubní zařízení DSLP a TPMU, vyvinuté a vyrobené firmou CSRC v Brně. Pro další satelit – PROBA 3 – vypsalá ESA nedávno AO (Announcement of Opportunity) a k realizaci projektu byla přizvána i ČR na základě mnoha předchozích zkušeností v oboru. Vývoj a výroba části space qualified hardwarových komponent pro palubní přístroj se uskuteční v ČR, koordinaci s průmyslem a laboratorní testy by zajistilo Centrum E2S.

Vědecké programy ESO, na nichž se ČR začíná postupně podílet v rámci svého členství, rovněž navazují na dlouholetou tradici v oboru. V současnosti je hlavní observatoří ESO v Chile Paranal, kde pracuje jeden z největších teleskopů na světě – VLT (Very Large Telescope). Jde o systém čtyř dalekohledů opticky propojených, takže mohou fungovat jako interferometr. V jiném místě, v poušti Atacama, se dokončuje velký rádiový interferometr, tzv. Atacama Large Millimeter Array – ALMA. Jedná se o rozsáhlý mezinárodní projekt (jeden z nejdražších vůbec), na jehož realizaci se kromě ESO podílí i USA a Japonsko. V plném provozu bude od roku 2012, řízen bude ze tří světových center – v Evropě, v USA a v Japonsku. V Evropě se dále počítá se zřízením několika uzlů ALMA, z nichž jeden ESO přidělila Ondřejovu. Měl by tak být významnou součástí

Nosná raketa Ariane

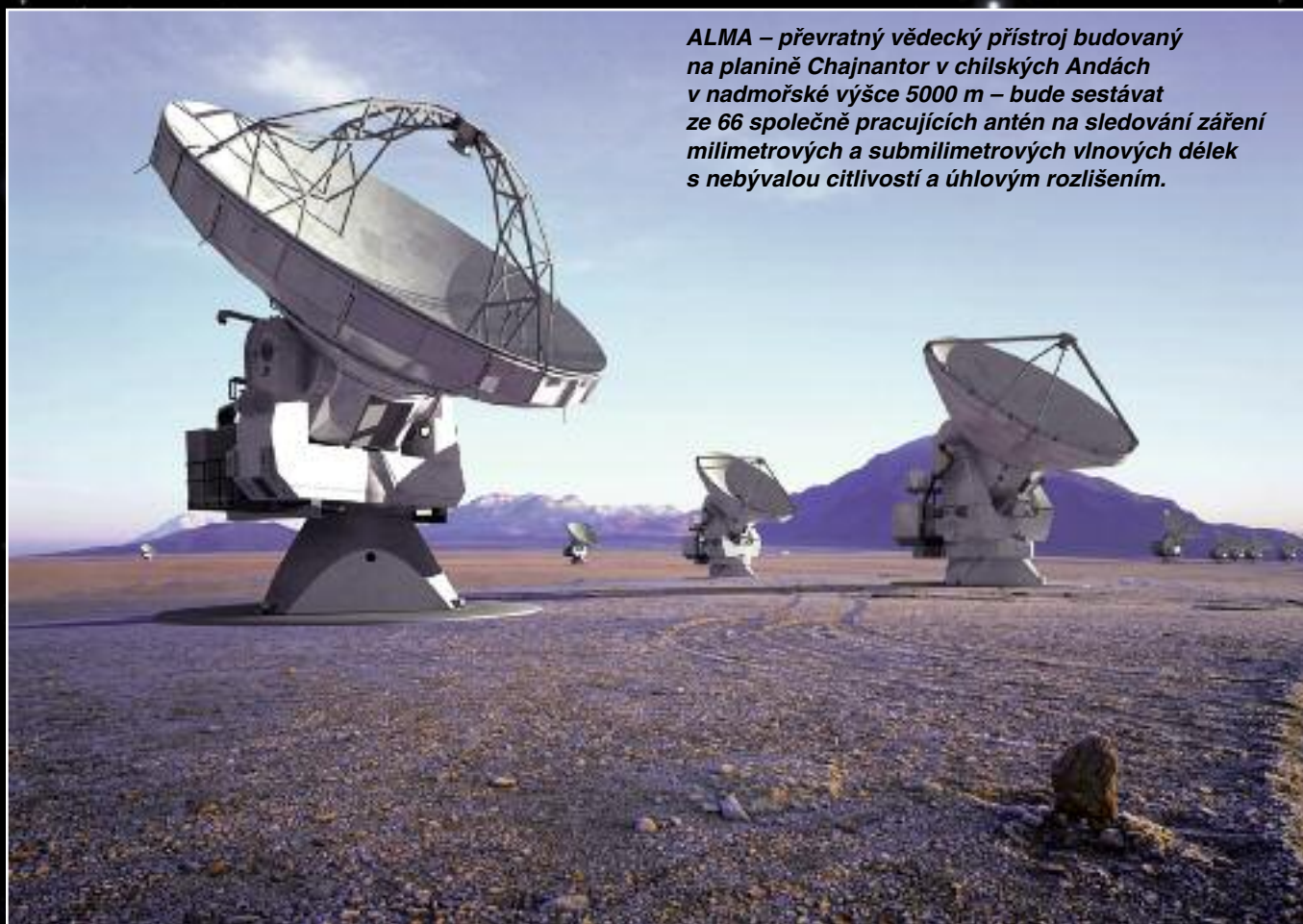

Hlavním úkolem družice Gaia s předpokládaným startem v r. 2012 je vytvořit první třírozměrnou mapu části naší Galaxie na základě opakovaného sledování více než jedné miliardy hvězd.

Centra E2S. Součástí ondřejovského uzlu ALMA by měla být i laboratoř mikrovlnné spektroskopie, vybudovaná ve spolupráci s Vysokou školou chemicko-technologickou v Praze.

Na hoře La Silla v Chile provozuje ESO řadu menších teleskopů, které dodaly různé země Evropy. Astronomický ústav AV ČR nyní jedná o dlouhodobém využívání dánského 1,56m teleskopu pro systematické sledování asteroidů, jde zejména o tzv. blízkozemní asteroidy (NEO – Near-Earth Objects), které mohou představovat riziko srážky s naší Zemí.

Kromě naší vědecké účasti v ESO je důležité postupně za-interesovat i český průmysl na zakázkách pro ESO, což by byl jeden z významných úkolů *Centra*. Nové technologie řízení již dnes testujeme na našich přístrojích na observatoři v Ondřejově; jedná se především o robotizaci a automatizaci. Velkým projektem ESO pro příští dekádu je E-ELT (The European

ALMA – převratný vědecký přístroj budovaný na planině Chajnantor v chilských Andách v nadmořské výšce 5000 m – bude sestávat ze 66 společně pracujících antén na sledování záření milimetrových a submilimetrových vlnových délek s nebývalou citlivostí a úhlovým rozlišením.

FOTO: ARCHIV ESA

FOTO: ARCHIV ESO

Extremely Large Telescope), mnohasegmentový dalekohled o průměru primárního zrcadla 42 m. Jeho odhadovaná cena je 950 milionů eur. *Centrum* by se mělo podílet na zprostředkování dodávek a subdodávek mechanických, optických a dalších součástí. Mělo by též participovat i na postřokálních zařízeních v rámci mezinárodních konsorcií univerzitních a dalších výzkumných pracovišť. ESO i ESA budou včetně projektu E-ELT zařazeny do připravované *Cestovní mapy infrastruktur ČR* (Road Map).

Strategický plán pro evropskou astronomii na 10 až 20 let vypracovalo za podpory EU Evropské sdružení ASTRONET, jehož členem je i Astronomický ústav AV ČR (viz webové stránky www.astronet-eu.org). Tento plán je ve velké míře založen i na programech ESA a ESO. Více informací o *Centru E2S* se dozvíte na http://www.asu.cas.cz/centrum_E2S.

PETR HEINZEL

Pro rok astronomie jsme měli jednu podstatnou výhodu: totiž úžasné zázemí české profesionální, ale zejména amatérské astronomie. A to díky nepřehlédnutelnému zástupu nadšenců soustředěných kolem veřejných hvězdáren, planetárií a České astronomické společnosti. O tom, že se *Mezinárodní rok astronomie* povedl, svědčí nejlépe kalendář akcí na webových stránkách <http://www.astronomie2009.cz/>, který obsahuje záznam o místních, oblastních i celostátních setkáních s astronomií určených především mládeži a veřejnosti, ale také profesionálům z domova i ciziny včetně zámoří... Domnívám se, že Galileo i Kepler, kteří na nás mohou shlížet jak ze svých planetek, tak z kráterů na Měsíci, by byli nejspíš s námi spokojeni a možná i udiveni, jak je jejich dílo živé a inspirující po 400 letech. Ostatně z kosmického hlediska jde o kratičký okamžik...

JIŘÍ GRYGAR